

Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak...¹

Prof, Dr. Meryem Koray*

“Çok basit bir gerçek var, maddi güvenlik olmadan siyasal özgürlük ve demokrasi olmaz” Ulrich Beck²

ABSTRACT

Due to the profound changes characterising our times, social policy has entered into a process of radical change, in terms of both its meaning as well its practice. Given that social policy is a sequence of policies belonging to the State, and oriented towards the society, it adapts itself inexorably to such changes. On the one hand, multifarious changes are on the agenda, ranging, as they are, from the party in charge of the implementation, to the target and the ends of social policy. On the other hand, from the perspective of the social state and policy, one could speak of both a loss of meaning and function ensuing current impasses and relapses, and the need to pay heed to the rising concerns to conserve its basic goals and function. Thus, possible paths to change are to be taken into consideration by paying due attention such concerns. This exposition aims at considering this dual state, and bringing up, in this context, some data —albeit limited— and debates. Its point of origin is some concerns of ours as to the nature of the transformation of the meaning and function of social policy, as well as its future direction.

1-Giriş

Günümüzdeki gelişmeler nedeniyle sosyal politikanın hem anlam hem de uygulamalar açısından ciddi bir değişim içine girdiği söylenebilir. Sosyal politikanın devlete ait ve topluma yönelik politikalar dizisi olduğunu anımsarsak, siyasal ve toplumsal yapıda sürüp giden değişimler edeniyile sosyal politikanın da bu değişimlere ayak uydurması kaçınılmazdır. Ancak günümüzde değişiklikler ve

---

¹ Bu makale, ilk olarak 25-26 Mayıs 2007’ tarihinde Kocaeli Üniversitesi’nde düzenlenen Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi’ne bildiri olarak sunulmuş, burada biraz değiştirilerek yayımlanmaktadır.

* Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslar arası İlişkiler Bölümü

² Ulrich Beck, *What is Globalization?*, Polity Press, 2000; 62.

etkilerinin çok yönlü olmasının bugünkü süreci epeyce farklılaştırdığı da yadsınamaz. İlk olarak piyasanın küreselleşmesinden doğan çok yönlü sorunlar ve etkiler söz konusu; buna bağlı olarak devlet anlayışı ve yapısında ortaya çıkan bazı temel değişiklikler var; üçüncü olarak da toplumsal yapıdaki değişimlerden kaynaklanan yeni sorunlar ve yeni ihtiyaçlarla karşılaşmakta. Tüm bunların bir araya gelmesiyle de, sosyal politika anlayışı ve uygulamalarını daha kökten değiştirecek etkenler devreye girmektedir; bu nedenle bugün sosyal politikanın nereye doğru evrileceğini bilmek de kolay görünmemektedir.

Örneğin küreselleşmenin ilk ve en doğrudan etkisinin işgücü ve çalışma koşulları üzerinde olduğu biliniyor. Mal ve hizmet piyasalarının küreselleşmesi işgücü piyasasının da küreselleşmesine yol açarak işgücünü küresel bir rekabetle karşı karşıya getirmekte ve bu rekabet işgücü üzerinde işsizlik tehdidini arttırdığı gibi çalışma koşullarına ilişkin standart ve kuralların da baskılanmasına yol açmaktadır. Piyasanın küreselleşmesinin bir başka etkisi de, neo-liberalizmin egemenliğinde gerçekleşen bu sürecin devlet anlayışı ve yapılarını ciddi biçimde değişime uğratmasıdır. Neo-liberalizmin temel felsefesi, bir yandan sermayenin desteklenmesi, buna karşın emeğin baskılanması, öte yandan devletin koruyucu-kollayıcı politikalarından vazgeçilmesi biçiminde olduğundan devlet yapısı içinde kamu harcamalarının azaltılmasından kamu hizmetlerinin piyasalaşmasına kadar uzanan değişikliklerin ortaya çıktığını görüyoruz. Sonuç olarak küreselleşme, hem sosyal devleti veya devletin sosyal boyutlarını aşındıran bir etkide bulunmakta hem de devletin dışarıdan gelen olumsuz etkilere karşı içeride uygulayacağı politika ve önlemler konusundaki manevra alanına daraltmaktadır.

Sosyal politika her şeyden önce ekonomi ve siyasetle yakın ilişkisi olan ve bu çerçevede anlam kazanan bir alan olduğundan, günümüzdeki anlayış ve politikalar çerçevesinde sosyo-ekonomik hakların yok sayılmasından sosyal hizmetlerin piyasalaşmasını kadar uzanan değişimlerin gerçekleşmesi de kaçınılmaz görünüyor. Ekonomik sistemin giderek sosyal/küresel sistemden uzaklaşarak âdeta “bağımsızlık” kazandığı, siyasetin giderek ulusal-toplumsal boyutlarından uzaklaştığı ve ulus devletin temel kaygısının dünya ekonomisine eklenmek olduğu, liberal ekonomi anlayışının hemen her alanda kendi politika ve dayatmalarını öne çıkardığı günümüz koşullarında sosyal politikanın “mecrası” da buna göre belirlenmektedir diyebiliriz.

Toplumsal yapıdaki değişimlerin de sosyal politikaya değişime zorladığı açık. Örneğin yaşlı nüfusun artması sağlık hizmetlerini ve sosyal güvenlik sistemini zorlamakta, kadınların fırsat eşitliği istemleri hem çalışma koşulları hem de bakım hizmetlerine yönelik uygulamalarda değişikliklere gidilmesini gerektirmekte, uzun süreli işsizlik ve yoksulluk sorunu çalışma odaklı refah devletini ve buna bağlı sosyal vatandaşlık anlayışını değişime zorlamaktadır. Tüm bunların yalnız uygulamalarda bazı değişiklikler anlamında değil, fakat sosyal devletin dayandığı sınıf ve çalışma odaklı anlayış gibi daha temel değişiklik

anlamına geldiği da açıktır. Örneğin feminist yaklaşımlar kadının ev-içi emeğinin dikkate alınmaması nedeniyle hem sınıf temelli sosyal refah uygulamalarını eleştirmekte hem çalışmanın ücretli çalışmayı esas alan anlamının genişletilmesi gereği üzerinde durmaktadırlar (Lewis, 2000, 4-10; Lister, 2000, 27; Nelson, 1995).

Öte yandan işin giderek daha az bulunur bir meta haline gelmesi nedeniyle, çalışma hakkını esas alan refah devleti anlayışının değişmesi gerektiği de tartışılmaktadır. Örneğin uzun süredir işsizlik sorununu gideremeyen Avrupa ülkelerinde çalışma (work) odaklı bir refah anlayışı yerine vatandaşlık temelli bir refah anlayışının gerekliliği tartışılmakta ve bu yolda işsizlik sigortası ve aile yardımlarının yerini alacak bir temel gelir (basic income) uygulamasına geçilmesi yönünde tartışmalar yapılmaktadır. Bunun gibi, özellikle refah devleti anlayışı ve uygulamalarının etkili olduğu toplumlarda, hem sosyal adalet ve eşitlik ile demokrasi arasındaki ilişkiler hem de demokrasi uygulamalarının karşılaştığı yetersizlikler çerçevesinde demokrasinin süreçsel (procedural) yanı dıındaki konuları ele alan tartışmalarda sosyal adalet ile demokrasi arasındaki ilişkileri sorgulayan arayışlar yoğunluk kazanmaktadır.

Özetle, bir yandan sosyal politikayı uygulayan taraftan sosyal politikanın hedef ve amaçlarına kadar uzanan bir dolu değişiklik gündemdedir ve gelecek öngörülerini de bu değişikliklerin daha derin olacağını göstermektedir. Öte yandan, sosyal devlet ve sosyal politika anlayışı açısından hem yaşanan tıkanıklıklar ve gerilemeler nedeniyle anlam ve işlev kaybından söz etmek doğru olur hem de, temel hedefleri ve işlevinin korunması yönünde artan hassasiyetleri göz önünde bulundurmak ve bu hassasiyetler doğrultusunda olası değişiklikleri dikkate almak da gerekir. Bu bildiri bu ikili durumu dikkate almayı ve bu çerçevede sınırlı da olsa bazı verileri ve tartışmaları gündeme getirmeyi amaçlamaktadır. Çıkış noktası da, sosyal politikanın anlam ve işlevinin nasıl bir değişim geçirmekte olduğu ve sosyal politikanın nereye doğru gittiği yolundaki bazı kaygılar olmaktadır.

Bu nedenle, ilk olarak sosyal politikanın bugünkü mecrası ve bunun arkasındaki güçlerden söz ederek kazandığı dar anlamı veya işlev kaybını vurgulamak ve bu çerçevede sosyal politikanın anlamının yeniden tartışılması ihtiyacını tartışmaya açmayı istiyorum. Sosyal politika kavramını kullanırken ne kast ediyoruz? Sosyal politika, örneğin birlikte yaşamının getirdiği ahlâki bir zorunluluktan, ya da olası tehlikelere karşı korunmak üzere kaçınılmaz olarak kabul edelin faydacı bir yaklaşımdan kaynaklanan ve bu çerçevede belirlenen bir politika mıdır, yoksa ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmelerin çıktısı/sonucu olarak mı kabul edilmelidir? Bunun gibi, sosyal politikayı anlamlandırmak açısından bu politiklardan ne gibi sonuçlar veya işlevler beklediğimiz gibi bir soruya ihtiyaç var mıdır? Bu her iki soruya verilecek yanıtların sosyal politikanın anlamı ve işlevi açısından çok önemli olduğu da ortada; çünkü beklentilerimize göre bir sosyal politika anlayışımız olduğu/olacağı gibi, yine bu beklentilerimize göre bugünkü değişiklikleri anlamlandırmak mümkün olacaktır.

Bu tartışma çerçevesinde benimsenen çıkış noktaları veya tezleri şöyle de ifade edebilirim:

1. Bugün sosyal politika anlayışı ve uygulamalarının gerileme, daralma ve piyasalaşma yönünde olduğunu biliyoruz. Bunları kapitalizmin küresel çapta egemenlik kurmasıyla ilişkilendirmek de kaçınılmaz görünmektedir. Bu nedenle, sosyal politikanın anlamını tartışmak ve bu tartışma çerçevesinde, sosyal politikanın bağımsız bir alan olarak değil, aksine tarihsel-sosyal gelişmeler ışığında sosyal-siyasal ekonomi veya sosyal-siyasal düzenin bir parçası olarak anlamlandırılmasını gerekliliğini vurgulamak gerekiyor. Bu vurgulama ihtiyacının günümüzdeki gelişmelerle ilgisi olduğu da açıktır. Bugünkü gelişmeler, modern sosyal politika anlayışının çıkış noktası ve arkasındaki güçlerin unutulması, bunun yerine geleneksel ahlâki zorunluluklarla ilişkilendirilmesi yönünde bir ideolojik çerçeve dayatmakta ve bu ideolojik çerçeve içinde ise, sosyal politikanın anlam ve işlevi tahrip olmaktadır.
2. Öte yandan, büyüyen sosyal sorunlar ve bunlara bağlı olarak refah devletinin dayandığı temeller, merkeze aldığı konular üzerinde yapılan tartışmalar da sosyal politikanın anlamı ve işlevi üzerinde yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. Örneğin uzun süreli işsizlik refah devleti için hem bir kaygı hem bir başarısızlık olmakta, bu sorun karşısında refah devletinin dayandığı anlayışta radikal bazı değişiklikler önerilmektedir. Temel gelir tartışmaları bu açıdan çok dikkat çekicidir. Temel gelir konusunda ileri sürülen argümanlara bakıldığında, bunların sosyal politika anlayışı ve uygulamalarında temelden bir değişiklik anlamına geldiği açıktır; fakat önerildiği biçimde uygulandığı takdirde sosyal vatandaşlık anlayışı açısından bir gerileme değil bir ilerleme olarak düşünülebilmesi de mümkündür. Ancak bu tartışmalar da sosyal politikanın hedeflerinin ve işlevinin ne olduğu konusunun yeniden gündeme gelmesini gerekli kılmaktadır.
3. Son olarak, sosyal politika ve siyasal demokrasi arasındaki bağların da dikkate alınmasının önemine işaret etmek istiyorum. Buna göre, sosyal/küresel sorunları kendi başlarına değil, ancak ekonomik politikaların ve siyasal kararların yani “siyasal-sosyal ekonominin” sonuçları olarak ele almak gibi, sosyal politikayı da hem bu ikisinin bir fonksiyonu hem de bunlar üzerinde işlevsel etkileri bulunan bir politika olarak düşünmek anlamlı olmaktadır. Bu bağlamda sosyal politika ile siyasal demokrasi arasındaki ilişkileri düşünmek de önem kazanmakta ve her ikisini de yalnız uygulamalar ve süreçler olarak değil, anlamları ve işlevleri üzerinden değerlendirmeyi de ihmal etmemek gerekmektedir. Böyle olunca da gerek sosyal politika gerek demokrasi tartışmalarında sosyal eşitlik, sosyal adalet ve sosyal vatandaşlık gibi çok zaman bir yana bırakılan kavramların yeniden tartışma alanına getirmeye büyük ihtiyaç bulunmaktadır.

2- Kapitalizm Hegemonyası ve Sosyal Politikanın Zavallılığı

Kısaca söylemek gerekirse, günümüzdeki ekonomi anlayışını tanımlamak açısından çoğu zaman neo-liberal politikalarından söz edilse de, küreselleşen piyasa adı altında giderek küreselleşen bir kapitalizm gerçeğinden ve kapitalizmin artan hegemonyasından söz etmek daha doğru görünmekte. İçinde bulunduğumuz küresel/toplumsal kaosun büyük ölçüde küreselleşen kapitalizmin tüm öteki toplumsal sistemleri hegemonyası altına alacak bir güç kazanması, bir toplum/dünya düzeni (veya imparatorluk) haline gelmesiyle ilgili olduğunu düşünen epeyce yazar olduğunu da biliyoruz. Dolayısıyla hernekadar serbestçe işleyen bağımsız bir piyasa ekonomisi içinde yaşadığımız iddia edilse de, birçok yazar yaşadığımız küreselleşmenin gelişmiş ülkelerin ve sermayenin ihtiyaçları ile kapitalizmin mantığı çerçevesinde belirlendiğini söylemekte ve de kapitalizmin ekonomik sistemin ötesine geçen bir küresel/sosyal sisteme dönüştüğünü vurgulamaktadır (Wivel, 2004; Köse ve Öncü, 2003; Hard ve Negri, 2001; Falk, 2001; Stiglitz, 2002; Gilpin, 2000; Beck, 2000).

Bu hegemonyanın, ekonomi politikaları dışında, siyasal sistemi ile devlet anlayışı ve yapılanmasını etkisi altına aldığı da bir gerçek. Örneğin biliyoruz ki, birçokları için demokrasi ve piyasa, ya da kapitalizm ve demokrasi birbiriyle örtüşen iki olguya dönüşmekte, ayrılmaz bir bütün olarak algılanmaktadır.³ Örneğin Friedman ve Hayek gibi liberal düşünürler, demokrasinin ancak kapitalist sistem veya serbest piyasa ile mümkün olacağını söylemektedirler (Friedman,1988; Hayek, 1993). Gelişmiş ülkelerin başarısı da büyük ölçüde piyasa ve demokrasinin birlikte işleyişine bağlanmakta, hatta “daha fazla kapitalizmin, daha fazla ekonomik ve sivil özgürlük anlamına geldiği” ileri sürülmektedir (Hanke, 1997; Kurten, 1999). Özellikle Doğu Bloğu ülkelerinin serbest piyasaya geçmelerinden sonra artık kapitalizmin kendi zaferini ilan ettiği ve neredeyse tartışmasız biçimde eski Doğu Bloğu ülkelerinde olduğu gibi yeni demokratikleşen ülkelerde de demokrasinin “serbest piyasayla” özdeşleştirilir hale geldiğini söylemek de yanlış olmasa gerek (Woods, 2003, 277). Kuşkusuz küresel kapitalizmin siyasal ve sosyal sisteme dönüşmesi de bu anlayış içinde çok daha kolay olmaktadır.

³ Kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişkilerin çok tartışmalı olduğunu biliyoruz. Bir yandan,yukarıda da değindim, Friedman, Hayek gibi kapitalist piyasa ile demokrasi arasında aynı liberal kökene dayandıkları için ortaklıklar ve yakın ilişkiler bulanlar var, öte yandan Gren, Lindblom gibi kapitalizmin eşitlik değil bir güç ve ayrıcalık sistemi olmasından kaynaklanan nedenlerle demokrasiyle uyuşamayacağını söyleyenler bulunmakta. Farklı yaklaşımlar arasında bir irdeleme için bkz: Sarah Lewis, “Are Democracy and Capitalism Incompatible”, *Student Economic Review*, Cilt 17, 2003. Öte yandan, birçok yazarın da demokrasinin yetersizliklerini konu etmekle birlikte kapitalizmin denetlenebilmesi açısından her düzeyde demokrasinin potansiyeli ve araçsallığının geliştirilmesinden söz ettiği de bilinmekte

Oysa bu hegemonyanın gerek küresel gerek toplumsal düzeyde varlığını büyük ölçüde eşitsiz ilişkilere dayandırdığı ve eşitsizlikler içinde güç kazandığı açıktır. Bu nedenle, emeğin siyasal-toplumsal yapı içinde daha etkin olduğu toplumlarda (genel olarak Avrupa'daki refah devletleri) hem emek adına verilen tavizler göreceli olarak daha sınırlı kalmakta hem daha işler bir demokrasi hayat bulmaktadır. Sosyal demokrat refah devleti modelinde olduğu gibi sosyal eşitliğin siyasal-toplumsal bir değere dönüştüğü ülkelerde ise bu anlayıştan geri adım atılmasının daha zor olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın, sosyo-ekonomik koşullar gibi haklar açısından da yetersiz konumda bulunan ülkelerde, kapitalizmin hegemonyasını kurmak daha kolaylaşmaktadır. Örneğin gelişmekte olan veya piyasa ekonomisine geçen ülkelerde ne piyasanın piyasa ne de demokrasinin demokrasi olduğu dile getirildiği gibi (Chossudovsky,1989; Minc, 1995), bu ülkelerde sosyal eşitsizliklerin daha arttığı da bilinmektedir. Ancak egemen ideolojinin ve kapitalist düzeninin bu “sözde” serbestlik, eşitlik ve demokrasi anlayışı üzerine kurulduğu, bundan destek aldığı da ortadadır.

Türkiye’de de 80 sonrası yukarıdan dayatılan iktisadi liberalizmle burjuvazinin ideolojik hegemonya idealine kavuştuğu (Keyder, 2005, 297) ve ekonominin başlıca hedefinin dünya ekonomisiyle bütünleşme olduğu bilinmektedir. Yalman’ın dediği gibi, toplumsal kesimleri bir araya getirmek ve de ortaya çıkan sorunlara karşı tepkilerini kontrol etmek açısından kullanılan bu amacın, burjuvazinin hegemonya projesinin hedeflerine ulaşmasına yardımcı olduğu da açıktır (2004, 67-68). Gerçekten bu dönem içinde Türkiye’de devletin, alt-yapı yatırımlarından özelleştirmelere, banka, para, faiz politikalarından vergi politikalarına kadar uzanan geniş çaplı bir dönüşüm geçirdiği, bu dönüşümün temel amacının da küresel kapitalizme eklemlenmek ve piyasa toplumuna dönüşmek olduğunu yadsımak mümkün değildir.

Bu dönüşüm içinde gerileyen ideolojik ve siyasal güçler nedeniyle, ulus devlet uzun mücadeleler sonucunda kazanılan sosyal boyutlarını birer birer terk etmekte, eğitim, sağlık, konut gibi kamu hizmetleri piyasalaşırken sosyal güvenliğin bireysel güvenlik arayışına dönüşmesi istenmektedir. Sendikal hakları var etmek ise giderek zorlaşırken çalışma hakkı diye bir hak gündemden çıkarılmaktadır. Bu koşullar altında kimilerince ileri sürüldüğü gibi ulus-devletin değil, fakat devletin sosyal boyutlarının yok olmaya gittiğini söylemek de daha doğru görünmekte. Aslında sosyal sorumluluktan giderek uzaklaşan, dış dünyaya entegre olmanın ötesinde ciddi bir kaygı duymayan bir devlet ve siyaset anlayışının gerçekte bireyler ve toplum için ne anlamı olacağı gibi bir soruyu sormak için de epeyce neden ortaya çıkmaktadır. Sosyal adalet ve demokrasi ilişkisini konu alan tartışmalarının arkasında bu sorunu yattığı da söylenebilir.

Dolayısıyla bir yandan ulusal politikalar gerilerken, öte yandan bu gerilemeyi tersine çevirecek güçlerin yetersizliği nedeniyle yalnız ulusal devletler değil, gerçekte bu düzeyde işleyen siyaset ve demokrasi işlevini yetirmektedir.

Küresel kapitalizmin hegemonyasının geriletmediği veya işlevsiz bıraktığı üç alan var ki, bu alanlardaki güç kaybı demokrasi açısından da çok önemli: Ekonomi karşısında sosyal devlet ve sosyal politika gerilemekte, sermaye karşısında emek güç kaybetmekte, piyasa karşısında siyaset artık tümüyle devreden çıkmamış olsa da çaptan düşmektedir; birbiriyle ilintili ve birbirini destekleyen bu üç ilişki içinde, her birinin mücadele aracı olarak önemini yitirmesi de kaçınılmaz olarak sorunu büyütülmektedir (Koray, 1997, 50-51). Bu koşullar altında yaygın ve çok boyutlu sosyal/küresel sorunlar yaşanıyor olsa da, ortaya çıkan güç dengesizliği ve gerileme içinde siyaset ve demokrasinin yeterli bir mücadele aracı olması kolay görünmemektedir. Tam aksine toplumsal düzeyde sosyal eşitsizlik ve adaletsizlikler büyürken, ekonominin işleyişine ilişemeyen “eli kolu bağı” bir devlet söz konusu olmakta, sosyal devlet anlayışı ve sosyal politikalar tümüyle reddedilmese bile siyasetin veya devletin önceliği olmaktan çıkmaktadır.⁴ Dolayısıyla bu devlete sosyal sorunlar karşısında tümüyle seyirci kalıyor diyemsek de, yangınları söndüren “itfaiyeci” rolünden öte bir rol verildiğini söylemek de zor.

Özetle piyasanın daha da tetiklediği eşitsizlikler ve sorunlar karşısında sosyal devletin dengeleyici ve koruyucu rolünün azaldığı da görülmekte ve sonuç olarak yaygın ve çok boyutlu bir adaletsizlik ve eşitsizliğin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Bu konularda fazla söze hacet olduğunu sanmıyorum, birkaç hatırlatma ile yetineceğim. Gelir dağılımı açısından büyüyen küresel ve toplumsal eşitsizliği biliyoruz; kişi başına düşen gelir açısından zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki farkın 30 kattan 60-70 kata çıkması gibi. Zenginliğin belirli ülkeler/bölgeler ve ulusötesi şirketlerde toplandığı, bazı küresel şirketleri birçok geliştirmekte olan ülkeden daha büyük bir zenginlik sahibi olduğu da bilinmektedir. Bunun gibi, toplumsal düzeyde de sürekli artan bir gelir adaletsizliği söz konusu olmakta. Bizim ülkemiz gibi, ABD’den verilen örnekler de çarpıcı. 1980’den buyana nüfusun en zengin beşte birinin geliri yüzde 21 oranında artmakta, gelirin yaklaşık yarısı bu ilk beşte bire gitmekte, buna karşın en fakir beşte üçün ücretleri de geliri de ya aynı kalmakta ya azalmaktadır; bunun gibi, 1989-1997 arasında hisse senedi piyasasında 3 trilyon dolarlık artışın % 85’inin ABD’deki ailelerin en zengin yüzde 10’na gittiği anlaşılmaktadır (Lipsitz, 2004, 281).

Öte yandan sermaye yetersizliği ve nüfus bolluğu yaşanan ülkelerde, işgücü açısından koşulların ağırlaştığı da ortadadır. Bir yandan işsizlik gibi sorunlar artmakta ve çalışma koşulları aşağıya doğru baskılanmaktadır, öte yandan zengin ülkelere göç ağırlığını korumaktadır. Dış göç açısından isteksiz görünen gelişmiş ülkelerin, düşük ücretli ve niteliksiz işler için dışarıdan gelen işgücüne ihtiyaç duyduklarından buna göz yumdukları da bir gerçektir. 2000 yılında doğduğu

⁴ Küreselleşme ve yeni-sosyo-ekonomik düzenin sosyal politika açısından getirdiği sorular ve sorunlar açısından kapsayıcı bir çalışma olarak bkz: Abdülkadir Şenkal, Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa, Yay. İstanbul, 2005.

ülkeden başka bir ülkede yaşayan insan sayısının yaklaşık 175 milyon olduğu, bunlar içinde 105 milyonun da gelişmiş ülkelerde yaşadığı ortaya konmaktadır (Sapançalı, 2003, 99). ABD'den çarpıcı örnekler veren Lipsitz, 40 milyon dolayında Latin ve Asya kökenli Amerikalının yaşadığı ABD'de, tekstil ve konfeksiyon sektörlerinde çalışanların yarısından fazlasının Asya kökenli kadınlar, çoğunun da yeni göç edenler olduğunu söylemekte ve düşük ücretler gibi güvensiz çalışma koşullarının da geçerli olduğu bu işyerlerinde çalışan kadınlar arasında mesleki hastalık riskinin de üç kat daha fazla olduğu bilgisini vermektedir (2004, 279). Avrupa'da çok sayıda barındıran bir kıtadır; ancak buradaki koşulların ABD'ye kıyasla göreceli olarak daha iyi olduğunu da söylemek doğru olur. Yine de artan işsizlik gibi sorunların Avrupa'da milliyetçilik ve yabancı düşmanlığı gibi korkulacak gelişmelere yol açtığını da unutmamak gerekir.

Bu koşullar altında hemen her toplumda işsizliğin ve yoksulluğun artması, çalışan yoksulların büyümesi, sosyal dışlanma ve yabancı düşmanlığının yükselmesi gibi birçok sorun günümüzün kaçınılmaz gerçekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Reel sektörü geriletken ve mali sermayeyi öne çıkaran, bir de yeni teknolojileri kullanan küresel sermaye ekonomide şöyle veya böyle bir büyümeye yol açsa da, büyüme ve istihdam ilişkisi bozulmakta, yaratılan işlerin büyük çoğunluğu da düşük ücretli, geçici veya kısmen çalışılan işler olmaktadır. Bu koşullarda sosyal adalet ve eşitlik fikrini hayatta tutmak da zorlaşmaktadır. Sosyal refah devleti ve politikaları açısından ileri bir düzeye ulaşmış toplumlarda bu kaygılar belirli ölçüde korunurken, gelişmekte olan ülkelerde dünya ekonomisine eklemlenme ve yabancı sermayeyi çekme kaygısı sosyal politikaları büyük ölçüde gözden düşürmektedir. Yine de bir yandan artan işsizlik ve istihdam yapısı ile çalışma koşullarının esnekleşmesi öte yandan sosyal güvenlik sistemi içinde bazı kısıtlamalar Avrupa'da da sosyal bütünleşmeyi tehdit etmekte ve sosyal dışlanma denilen önemli bir sorun büyümektedir.⁵

Bir bütün olarak baktığımızda, sosyal devlet, sosyal vatandaşlık ve sosyal politika gibi kavramların tümüyle reddedilmese bile gerilediği, herşeyden önce siyasetin ve devletin önceliği olmaktan çıktığı bir dönem yaşadığımız yadsınamaz. Bizim gibi toplumlarda bu göstergeler daha da belirgin. Bir yandan sosyal harcamalar topluma yük olarak görüldüğünden bunların bir kısmı kamu bütçesinin “kara delikleri” haline dönüşmekte, ötekilerin ise azaltılması ve piyasalaşması doğrultusunda çabalar güç kazanmaktadır. Kısacası bu ülkelerde sosyal politikaların bir hak ve vatandaşlık ilişkisi içinde düşünülmesi hiç mümkün olmamakta ve sosyal sorunlar ya geleneksel/ahlaki, ya da liberal/yararcı

⁵ Sosyal Dışlanma konusunda başta Bauman'dan yapılan çeviriler olmak üzere epeyce nitelikli yayın var. Bunlar arasında Faruk Sapançalı'nın kaleme aldığı “Sosyal Dışlanma” adlı kitap da, konuyu boyutlarını anlamak açısından oldukça iyi bir inceleme. F.Sapançalı, *Sosyal Dışlanma*, DEÜ Yayını, İzmir, 2003.

yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Bir başka deyişle, insan haklarının küresel bir hukuk durumuna geldiğinden söz edilir, temel hak ve özgürlüklere küresel bir duyarlılık ve güvence kazandırılmaya çalışılırken, sosyo-ekonomik hak ve özgürlükler insan hakları anlayışı içinde yok sayılırlar. Sosyo-ekonomik hakları zaten hak olarak kabul etmeyen liberal anlayış, söz konusu hegemonya içinde bu hakları gündemden çıkarmayı başarmaktadır da diyebiliriz. Hal böyle iken, sosyal politikayı yeniden anlamlandırmaya yönelmek ve bunu yaparken de kendisini çevreleyen koşullar kadar modern bir devlette üstlendiği hedefleri ve işlevlerini göz önünde bulundurmamak kaçınılmaz olmaktadır.

3. Modern Anlamdaki Sosyal Politikanın Ortaya Çıkışı ve Kazandığı Anlam

Sosyal politika konusunda getirilen birçok tanım var, bunların birçoğunda daha çok sosyal sorunlar, mağdur gruplar ve bunlara yönelik koruyucu politikalar söz edilirken, bazılarında çıkış noktası olarak kapitalist sistem ve sınıf mücadelelerine yer verilmekte, bazılarında ise sosyal adalet ve sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi gibi hedefler öne çıkarılmaktadır.⁶ Yine de gerek dar gerek geniş anlamıyla olsun, ihtiyaçların, mücadelelerin ve gelişmelerin eseri olan ve kısaca “modern ” diyebileceğimiz bir sosyal politikadan söz ediliyorsa, bu sosyal politika anlayışının temelde kapitalist ekonomi içinde büyüyen sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmak, toplumsal adalet ve eşitliğe hizmet ederek toplumsal uzlaşma ve bütünleşmeyi sağlamak gibi hedefleri olduğunu unutmamak gerekir. Yukarıda değinilen yaklaşımı dikkate aldığımızda, sosyal politikayı sosyal, ekonomik, siyasal sistemin bir parçası olarak düşünmek ve bu alanlardaki gelişmeler çerçevesinde tartışmak gerektiğine göre, referans noktası olarak sosyal politikanın bir devlet politikası olarak ortaya çıkışını, arkasındaki etkenleri ve kurumsallaşması yönündeki gelişmeleri göz önüne almak doğru olacaktır. Kısaca anımsamak gerekirse şunları söyleyebiliriz; 18. yüzyılda İngiltere gibi endüstrileşmiş ülkelerde artan işsizlik-yoksulluk gibi sorunlar karşısında ortaya çıkan ve daha çok ahlâki bir yaklaşımı yansıtan bazı uygulamalar var. 19. yüzyıl boyunca süren sorunlar ve mücadeleler sonrasında ise, 20 yüzyıl başlarında birçok Avrupa ülkesinde benzer sorunlarla baş etmek üzere gündeme gelen sınırlı ve dar kapsamlı uygulamalar görülmekte. 2. Dünya Savaşı sonrasında ise, hem bu uygulamaların sistematik, kalıcı ve yaygın uygulamalar dizisi haline geldiğini hem de amaç ve hedeflerinin genişlediğini söylemek mümkün.

⁶ Farklı tanımlar için bkz: Orhan Tuna, Sosyal Siyasete Giriş, 1966; Adil İzveren, Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar, 1968; Orhan Tuna-Nevzat Yalçıntaş, Sosyal Siyaset, 1990; Cahit Talas, Toplumsal Politikaya Giriş, 1990; Mesut Gülmez, Uluslararası Sosyal Politika, 2000; Ömer Zühtü Altan, Sosyal Politika Dersleri, 2004; Aysen Tokol, Sosyal Politika, 1997.

Ortaya çıkışının arkasındaki etkenlere gelince, tarihsel bir bakış açısıyla sosyal sorunlara yönelik bir devlet politikasının varlık kazanmasını işçi sınıfının mücadelesi, genel oy hakkının kabulü ve demokrasi anlayışının gelişmesiyle ilişkilendirmek ve genelde emeğin kapitalizme karşı verdiği mücadelenin siyasallaşmasına bağlamak doğru olacaktır. Sonuç olarak ortaya çıkışı ve kurumsallaşması açısından Avrupa'daki tarihsel gelişmeler ile Avrupa toplum modeli ve refah devletinin oluşum sürecinden ayrı düşünülemez bir sosyal politikadan söz etmek gerek. Bu modelin, temelde, emek-sermaye çatışmasının siyasal ve sosyal araçlarla kurumsallaşması gibi bir anlayış üzerine inşa edildiğini, sosyal politikanın da siyasal-ekonomik-sosyal sistemlerin emek ve sermaye arasındaki uzlaşmayı tesis edecek biçimde dönüşmesinin bir aracı ve sonucu olarak kurumsallaştığını söylemek yanlış olmaz. Bu anlamda siyasal demokrasi gibi sosyal devlet anlayışı ve sosyal politika uygulamaları da bu modelin vazgeçilmez bir ayağıdır ve sistemin kuruluşu ve devamlılığında vazgeçilmez bir öneme sahiptirler.⁷ Bu anlayış meşruiyetini ikinci kuşak haklar olarak kabul edilen sosyo-ekonomik haklardan alır; bu hakların hayata geçmesini üstlenen bir devlet anlayışı (sosyal refah devleti) vardır ve bu anlayış çerçevesinde eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut gibi birçok hizmetin vatandaşlar için piyasa dışında sağlanması (decommodification) esastır. Bu hakları hayat geçmesine yönelik politikalar olarak sosyal politikanın oldukça geniş bir alanı kapsadığı ve bir bütün olarak sosyal vatandaşlık temelinden yola çıkarak sosyal eşitlik ve sosyal adalet gibi hedeflere yöneldiği açıktır.

Örneğin Rokkan ve onu izleyen birçok yazar, Avrupa'da modern devletin oluşumunun birkaç aşamada gerçekleştiği söylemekte ve ulusal devletin kuruluşu, ulus bilincinin inşası, siyasal hakların, vatandaşlık anlayışının ve demokrasinin hayata geçmesi gibi aşamalardan sonra dördüncü aşamada sosyal refah devleti anlayışının geliştiğini ve gelirin dağılımında devletin sosyal adalet sağlayıcı bir rol oynayacak konuma geldiğini ileri sürmektedirler (Flora ve Heidenheimer, 1990; 45; Ferrera, 2003; 613). Örneğin Ferrera, devletin kurulması ve ulus bilincinin inşası aşamalarının askeri, ekonomik ve kültürel egemenlik alanlarının yaratılması (sınırların çizilmesi) açısından önemli olduğunu, siyasal hakların ve vatandaşlığın gelişmesi ile refah devletinin oluşmasını ise coğrafik veya sosyal açıdan ülke içinde kalanlara ekonomik, siyasal ve sosyal anlamda eşit fırsatlar sağlayan bir iç yapılanma (bütünleşme) aracı olduğunu belirtmektedir (2003, 616).

Marshall benzer biçimde sivil, siyasal ve sosyal hakların birbirini takip ederek geliştiğini, bu hakların vatandaşlığın üç ögesi veya boyutunu oluşturduğunu ve sosyal hakların ve sosyal vatandaşlığın sivil ve siyasal hakların gelişmesine hizmet edecek güvenceler olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Marshall, 1964). Marshall'ın yaklaşımının sosyal devlet açısından

⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Meryem Koray, Avrupa Toplum Modeli, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

sosyal vatandaşlık anlayışının önemini göstermesi ve sosyal politikanın anlamı ve hedeflerinin arkasındaki dayanakları açıkça ortaya koyması nedeniyle anlamlı olduğu da açıktır. Kısacası, gerek sosyo-ekonomik haklar ve buna bağlı olarak oluşan sosyal vatandaşlık anlayışı, gerek bunların varlığını mümkün kılan siyasal gelişmeler, yani devlet anlayışındaki değişimler modern anlamdaki sosyal politikayı var eden koşullardır. Modern anlamdaki sosyal politika anlayışı da, sosyal politikaların işlevi ve boyutları da bu gelişmeler ve dayanaklar çerçevesinde netlik kazanır.

Sosyal devlet anlayışına bağlı olarak gelişen bir sosyal politika denilince, yasal ve kurumsal gelişmelerden önce ve ötede sosyal ve siyasal ekonomi anlamını alan bir sosyal politikadan söz etmek gerekiyor. Yani devletin bu yolda dönüşümünü ve ortaya çıkan sosyal politika anlayışını, her şeyden önce ideolojik-siyasal gelişmelere, bir başka deyişle emek tarafından kapitalizme karşı kazanılan siyasal, sosyal, ekonomik gelişmelere bağlamak ve bu doğrultuda bir anlam vermek gerekmektedir; bu nedenle kapitalizmle demokrasi arasındaki uzlaşmanın bir ayağı siyasal demokrasi ise öteki ayağı da sosyal devlet ve sosyal politikalar olmaktadır diyebiliriz. Bu yaklaşım içinde, sosyal politikaların hukuki temelini sosyo-ekonomik hakları da içeren daha bütünlükçü ve pozitif insan hakları anlayışının oluşturduğunu ve sosyal politikanın bu hakların kurumsallaşması çerçevesinde hayat bulduğunu söylemek gerekmektedir. Bu gelişmelerin genel oy hakkına ve işçi sınıfının siyasallaşmasına bağlanabilecek siyasal temelleri olduğu gibi, siyasal eşitliğin yanısıra sosyal eşitlik ve sosyal vatandaşlığı hayata geçirmek gibi siyasal ve sosyal hedefleri de bulunmakta veya bu hedeflere ulaşmanın bir aracı olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla sosyal politikanın, sosyal eşitliği ve sosyal vatandaşlığı kurmanın bir aracı olarak anlam ve işlev kazandığını kabul etmek, onu bu hedeflerden yola çıkarak anlamlandırmak daha doğru olmaktadır.

Kısacası ekonomik, siyasal ve sosyal sistem içinde inşa edilen bir sosyal politika anlayışı var; gerek anlayış gerek uygulama bu çerçevede anlam kazanmakta. Böyle olunca da, bir yazarın dediği gibi, aslında tüm sosyal devlet düzenlemeleri veya kısaca sosyal politika, sosyal ve politik düzenin, demografik, ekonomik, politik, sosyal, kültürel, kurumsal bir bütünlük olan “toplumsal projenin” (societal project) bir parçası olmaktadır (Roebroek, 1993,124). Bu nedenle de sosyal politikaya dar açılı değil geniş açılı bakmak ve hem varlığını hem de hedeflerini toplumsal sistemin bütünüyle ilişkilendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla, sosyal politikanın anlamı konusundaki tartışmaları sorunlar veya uygulamalar çerçevesinde değil, bir yandan ideolojik, siyasal ve ekonomik sistemler çerçevesinde, öte yandan hedefler ve işlevler üzerinden yapmak daha anlamlı görünmektedir.

Kuşkusuz gerek sosyal refah devleti ve sosyal politika anlayışının ortaya çıkışı, gerek bu politikaların anlamı ve boyutları konusunda böyle düşünmeyen yaklaşımlar da var. Örneğin liberal yaklaşımlara göre refah devleti anlayışı

İngiltere’de 16. yüzyıldaki “Yoksullar Yasasına” kadar uzanır ve özünde toplumun ahlâki bir sorumluluğu olduğu düşüncesine dayanır; bu noktada liberal düşüncenin muhafazakâr yaklaşımlar bulunduğu da açıktır. Muhafazakâr bir yaklaşım açısından ise, her devlette bir sosyal sorumluluk anlayışı ve bu konuda uygulanan bazı politikalar vardır; örneğin kiliseler, vakıflar, cemaatler eliyle yürütülen yardımları da sosyal politika içinde düşünmek mümkündür. Her iki yaklaşımın da sosyal politikaya dar bir anlam ve alan verdikleri gibi, varlığını geçmişten gelen geleneksel ahlâki değerlere bağladıkları da açıktır. Bu yaklaşım içinde, sosyal politikadan ancak toplumsal çözülme veya toplumsal patlamaları önlemek gibi bir işlev beklendiği ve bu nedenle ahlâki-faydacı bir yaklaşım olmaktan öteye gidemedikleri ortadadır. Piyasa karşısında siyasete zaten dar bir alandan öte bir işlev vermeyen liberalizmin, sosyal politika açısından farklı bakması da mümkün değildir.

Marksist yaklaşım açısından ise refah devleti ve bu anlayış çerçevesindeki sosyal politikalar, kapitalist gelişmenin bir ürünü olarak değerlendirilir ve ortaya çıkışları kapitalizmin sorunları, sınıf kavgası ve ekonomik krizlere bağlanır. Bu bağlamda, refah politikaları daha çok özel mülkiyet yapısını değiştirmeden işçi sınıfını sistemle bütünleştirmek amacını taşıyan politikalar olarak değerlendirildiğinden (Przeworski, 1991; 238; Wallerstein, 1998; 46), bu politikaları var eden ideolojik-siyasal gelişmelere de pek önem verilmez. Marksist yaklaşımlar açısından refah devleti ve sosyal politikalar kapitalizmi dönüştürmek şöyle dursun onun ömrünü uzatmanın aracı olarak nitelendirilirler. Bir başka deyişle, sosyalist düşüncelerden yola çıksa da bunları parlamenter demokrasi içinde reformist bir yaklaşımla hayata geçirmek isteyen sosyal demokrat anlayışlar başta emek adına olmak üzere toplumsal açıdan bazı gelişmeler sağlamış olsalar da, sınıflı toplum yapısını çözemediklerinden küçümsenmektedir diyebiliriz.

Bu nedenle Marksist yaklaşımlar açısından sosyal devlet ve sosyal politikalara pek itibar edilmediği gibi, liberal yaklaşım açısından ne sosyal devlete ne de bu anlamda bir sosyal politikaya ihtiyaç duyulmaktadır. Liberal yaklaşım açısından, daha çok zorunlu koşullarda ve en alt düzeyde ortaya çıkan ve ancak toplumsal onarım olarak nitelendirilebilecek bir sosyal politikadan söz etmek doğru olur. Bu politikalarda, bir yandan hemen her çağda ve toplumda rastlanan ahlâki bir anlayışın tezahüründen, öte yandan faydacı yaklaşımından (örneğin toplumsal patlamayı önlemek, suçları azaltmak, tüketici kesimleri genişletmek gibi) ötede bir şey bulmak mümkün değildir. Bu yaklaşımda, ne emek açısından kapitalizme karşı kullanılacak aracın/araçlara ihtiyaç vardır; yasal eşitliğin ötesinde bir eşitlik anlayışı söz konusudur veya toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi önemlidir; ne de devletin bu gibi amaç ve hedefleri olması gerektiği düşünülür. Böyle olunca geniş anlamda bir sosyal politikayı düşünmek de, sosyal eşitlik veya sosyal adalet gibi hedeflere ulaşmak için sosyal politikanın araçsallığını düşünmek de mümkün değildir. Dolayısıyla liberal anlayıştan yola çıkıldığında, sosyal

politikaya siyasal-ekonomik-sosyal gelişmelerin bir ürünü olarak bakmak mümkün olmadığından sosyal politikanın yalnız uygulamaları değil anlamı ve varlık nedeni değişmektedir.

4.-Değişen Güç İlişkileri ve Sosyal Devlet Açısından Bozulan Dengeler

Günümüzün egemen ideolojisi neo-liberalizmin genel olarak devlet anlayışı ve politikalarını epeyce değiştirdiği bilinmekle birlikte, en etkili olduğu alanın sosyal politika olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Ve bu etkilerin sosyal politikayı tarihsel ve toplumsal kökenleriyle epeyce çelişkili bir noktaya doğru ittiğini de söylemek doğru olur. Örneğin bugünkü gelişmeler açısından günümüz toplumlarına az çok biçim veren ideolojik-siyasal-sosyal mücadelelerin gözden düştüğü, hatta dışlandığı söylenebileceği gibi, bu mücadelelerin getirdiği kazanım ve değişimlerin de gündemden çıkarıldıklarını söylemek gerek. Emek, sınıf, sınıf mücadelesi, sol ideolojiler, sosyo-ekonomik haklar, sosyal eşitlik ve sosyal vatandaşlık gibi kavramların bugün yalnız söylem düzeyinde değil, entelektüel açıdan da gerek ekonomik gerek siyasal alandaki çalışmalarda büyük ölçüde devre dışı bırakıldığını söylemek yanlış olmaz. Sosyal devlet ve bu düşünceye bağlanacak sosyal politika anlayışı da, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yalnız uygulamalar açısından değil, fakat bu uygulamaların gerisindeki ideoloji veya anlayış açısından da “haktan himmete doğru” bir dönüşüm geçirmektedir.

Bu değişimin veya kaybın gerisindeki nedenler de kuşkusuz önemli. Neden 20. yüzyılın ikinci yarısında hayat bulan anlayışlar, 20. yüzyılın sonunda budanmaktadır? Bu konuda en önemli faktörler de, emek ve sermaye arasındaki göreceli güç dengesini bozan ekonomik, siyasal ve sosyal koşullar olmaktadır. Bir yandan sermayenin küresel hareketliliği, öte yandan değişen teknolojiler, bir yandan ulus devletin ve ulusal politikaların zayıflaması öte yandan istihdam yapısındaki değişimler ve doğurduğu sonuçlar bir bütün olarak emek-sermaye arasındaki ilişkileri etkilemekte ve bunların siyasal ve sosyal güçlerini önemli ölçüde değiştiren sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan, anımsamak üzere, kısaca söz etmenin yeterli olacağını düşünüyorum.

Geçmişe dönersek, refah devletinin varlık kazanmasını emek ve sermaye arasındaki güç ilişkilerine bağlandığını biliyoruz. Hernekadar refah devletinin kurumsallaşmasını genel olarak endüstrileşme ve kapitalistleşme ile demokratik gelişmelere bağlayan yazarlar bulunsun da, bu konuda güç ilişkileri yaklaşımının çok daha anlamlı açıklamalar getirdiği söylenebilir. Örneğin, bir yanda kapitalistleşme ile gelen sorunların, öte yanda mutlakıyetçi devletlerin kitle demokrasisine geçmelerinin devlet anlayışlarını değişime ittiği ve artan demokratik taleplerin devleti temel hak ve özgürlükler ile siyasal hakların yanısıra sosyal-ekonomik hakları da kurumsallaştırmak zorunda bıraktığını ifade eden yazarlar (Flora ve Heidenheimer, 1990; 22), birkaç noktayı eksik bırakmaktadır.

Gerek Avrupa refah devletinin Batı Avrupa’da endüstrileşmeyle ilgili sorunların ortaya çıkmasından çok daha sonra gerçekleşmesi, gerekse Amerika ve Avrupa’daki farklı refah anlayışı ve uygulamalarının ancak bu iki kıtada yaşanan sınıf hareketi ve toplumsal mücadelenin farklılığı nedeniyle açıklanabilmesi refah devletinin endüstrileşme, kapitalistleşme ve demokratikleşmenin ötesinde bazı güçlere bağlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çıkış noktası olarak demokrasinin gelişmesi gösterilse de, işçi hareketi ve bu hareketin siyasallaşması, bu hareketin sendikalarla ve emekten yana partilerle kurduğu yakınlık, ele geçirdiği toplumsal/siyasal güç gibi gelişmeleri dikkate alan “güç ilişkileri yaklaşımı” (power relations approach), modern anlamdaki refah devletinin ortaya çıkmasında çok daha açıklayıcı olmaktadır (Korpi, 1978, 40; Esping-Andersen, 1990, 11).

Öte yandan işçi sınıfının hareketliliği açısından oldukça benzer gelişmeler gösteren Batı Avrupa ülkelerinde devletin sosyal boyutları açısından birbirine benzer özellikler bulunurken, Esping-Andersen’in gelişmiş kapitalist ekonomilerdeki refah rejimleriyle ilgili ünlü çalışmasında ortaya koyduğu gibi, işçi sınıfının gücü ve politikasında, ya da ittifak kurduğu sınıflar ve siyasallaşma boyutundaki farklılıklar da neden farkı refah rejimleri ortaya çıktığını açıklamaktadır (Esping-Andersen, 1990). Örneğin, bu dönemde genel oy hakkının tanınıp tanınmamış olması oldukça etken bir faktör olarak ortaya çıkmakta ve en gelişmiş refah uygulamalarının, güçlü ve örgütlü bir işçi sınıfının ortaya çıkmış olduğu ve genel oy hakkının tanındığı kitle demokrasilerinde ortaya çıktığı görülmektedir (Flora, ve Alber, 1990; 47). Bu nedenle Avrupa’da güçlü bir işçi sınıfının ortaya çıkması ve bu sınıfın sosyalist düşüncelerle oldukça devrimci bir nitelik kazanması, hem genel oy hakkının kazanılması ve demokrasinin gelişmesi açısından hem de isyanı ve tepkiyi siyasete tahvil edebilme açısından anlamlı.

Bugün ise, emek aleyhine bozulan güç dengesinin sosyal devlet ve sosyal politikalarından verilen tavizleri açıklamak açısından anlamlı olduklarını söyleyebiliriz. Bir yanda küreselleşen sermaye, öte yanda değişen iç dinamikler nedeniyle bugün hem ulusal düzeyde ideolojik-siyasal anlamda bölünen ve zayıflayan bir emekten söz edilebilir hem de ulusal düzeyin ötesinde alınan kararlar nedeniyle ulusal politikaların eskisi gibi etkili olamadıkları söylenebilir. Bir başka deyişle, teknolojiyle birlikte istihdam yapısı değiştiğinden sınıf kavramı, dayanışma anlayışı, örgütlenme düzeyi ve siyasal tercihler önemli ölçüde farklılaşmakta ve bu koşullar emeğin siyasal gücünü önemli ölçüde zayıflatırken, artan sermaye hareketliliği ve artan rekabet de, emeğin ekonomik mücadelesini de sosyal devletten yana politikasını da geriletmektedir. Kısacası bazı yazarlar bugün refah devletinin anlaşılmasında güç ilişkilerinin artık geçerli olmadığı yolunda görüşler ileri sürseler de (Pierson, 2000), söz konusu edilen değişiklikler güç ilişkilerinde ve buna bağlı olarak devlet anlayış ve politikalarındaki gerilemeyi

gayet iyi açıklıyorlar. Araştırmalar da bunu doğrulamakta (Korpi ve Palme, 2003; Bradley, Huber, Moller, Nielsen ve Stephens, 2003).

Güç dengesinin bozulmasına yol açan etkenlerin başında küreselleşen sermaye ve buna bağlı olarak kapitalizmin hegemonyasının başta geldiğine de kuşku yok. Yukarıda da değindiğim gibi, küreselleşen sermaye emek piyasasını da küreselleştirmekte ve küresel düzeyde bir rekabet ortamı yaratarak emeğin sermaye karşısındaki pazarlığında da, siyasal ve toplumsal ilişkilerinde de güç dengesini emek aleyhine bozmaktadır. Öyle ki, gelişmiş ekonomilerde büyüyen sosyal sorunlar karşısında eleştirel olması gerekenler bile (örneğin güçlü işçi sendikaları veya sol partiler) küresel rekabet karşısında seslerini yükseltmekte zorlanmakta ve daha çok liberal ekonomiyle uzlaşma arayışına girmektedirler. Bu nedenle Avrupa'daki güçlü sendikaların geleneksel politikalarından uzaklaşarak, bir yandan kendi ülkelerindeki sosyal devlet anlayışı ve politikalarını korumak üzere "ulusalçı" politikalara yöneldikleri, öte yandan üyelerini korumak üzere istihdamda esneklik arayışlarına rıza göstererek genel olarak ücretli çalışanları temsil etme iddialarında giderek vazgeçtikleri gibi eleştiriler ortaya çıkmaktadır (Wahl, 2004). Sosyal demokrat partilerin ise, küresel düzeyde gelişmeler karşısında dikkate değer bir söylem ve politika üretmedikleri gibi, liberal-sosyal bir sentezi ifade eden politikalarında da ibrenin liberalizmden yana değiştiği gözlenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, devletin zaten zayıf olan sosyal boyutlarının hepten tırpanlandığı, zayıf olan sınıf bilinci ve örgütlenmesi daha da zayıfladığı, sendikalar için daha iyi haklar değil, yeniden varolma savaşımının yaşandığı söylenebilir. Bu gerilemenin, kuşkusuz istihdam yapısındaki değişim, çalışanlar arasında artan farklılıklar gibi nedenleri olduğu da açık; ancak tüm bu etkenlerin bir araya gelmesiyle sosyal devlet ve sosyal politikaların arkasındaki desteğin zayıfladığı da ortada. Öte yandan sermayenin kazandığı hareketlilik yalnız emeği değil, yasa koyucu ve politika uygulayıcısı olarak ulus devleti de zayıflattığından, küresel piyasalara eklemleme zorunluluğunun başta geldiği ülkelerde ulusal devletler ve politikaların toplumsal ihtiyaçlara değil küresel dayatmalara yanıt verme biçiminde biçimlendiği söylemek gerekir. Bunun sonuçlarını da, yukarıda kısaca değindiğim gibi artan işsizlik, bozulan gelir dağılımı, gerileyen çalışma koşulları, zayıflayan sendikacılık gibi sorunlarda görmek mümkündür.

Sonuç olarak 20. yüzyılın ikinci yarısında etkinlik kazanan sosyal devlet ve daha temel hedefler kazanan sosyal politika anlayışı 20. yüzyıl daha sonlanmadan değişime uğramaktadır ve bunun tek nedeni değilse de en önemli nedeni küreselleşen kapitalizmin artan hegemonyası olmaktadır. Bir başka deyişle, zaten ancak gelişmiş kapitalizm içinde belirli ölçüde yeşermiş olan sosyal devlet fikri ve ona eşlik eden sosyal eşitlik, sosyal adalet ve sosyal vatandaşlık gibi hedefler bu ülkelerde bile tehdit altında kalırken, gelişmiş kapitalizm dışında kalan dünyada koşullar daha da kötüleşmektedir. Bu ülkelerde Keynesyen ekonomiye benzer

politikalar uygulanmasını sağlayan ithal ikameci politikalar işçi sınıfını ve sendikalara da sosyal devlet fikri ve sosyal politikalarına da biraz nefes aldirmişken, küresel kapitalizmin artan hegemonyası bu ülkelerdeki siyasal-sosyal yapıyı çok daha ciddi biçimde dönüştürmektedir. Bu nedenle, bir yandan bu hegemonyanın küresel düzeyde aşılmasına yönelik tartışma ve öneriler, öte yanda refah devleti ve demokrasi anlayışı açısından yapılacak değişiklikler gündeme gelmektedir.

5-Sosyal Politikanın Zavallılığını Aşmak?

Günümüz koşullarında sosyal devletin ve sosyal politikanın zavallılığı veya yetersiz kaldığını düşünenlerin bunu aşmak üzere birçok tartışma ve arayışa yöneldiği bir gerçek. Bu konuda küresel sosyal politikadan söz edenler de, Tobin Vergisi veya Sosyal Fon uygulamaları gibi uygulamalara gidilmesini isteyenler de var; çalışma hakkı yerine temel gelir düşüncesini öne sürenler de, demokrasinin sosyal adaletle ilişkilendirilmesini önerenler de bulunmakta. Bunların hepsine yer vermek bu yazının hacmini de, amacını da aşar. Yine de, ilk olarak sosyal devlet anlayışında değilse de uygulamalarında büyük bir değişiklik yapma anlamına gelecek temel gelir konusuna, ikinci olarak da demokrasinin işleyişinin sosyal adalet ve sosyal eşitlik kavramlarıyla ilişkilendirilmesi yönündeki tartışmalara değinmenin anlamlı ve gerekli olduğunu düşünüyorum.

5.1. Çalışma Odaklı Refah Devletinden Temel Gelir Odaklı Refah Devletine?

Birkaç hatırlatma yapmak istersek, 1995-2005 arasında dünyada genel olarak yüzde 3.68 dolayında bir büyüme gerçekleşmiş, buna karşın istihdam artışı yüzde 1,6'da kalmıştır (ILO, 2006). Büyümenin çok sınırlı bir istihdam yarattığı günümüz dünyasında, 2,5 milyar insanın (dünya nüfusunun % 40'ı) günde iki dolar gelirden az gelikle yaşadığı (UN, 2005, 24) ve bu tür mutlak yoksulluğun daha çok gelir getirici iş yaratamayan az gelişmiş bölgeler ve ülkelere ait bir sorun olduğu da bilinmektedir. Örneğin 1,4 milyar dolayında insan, yani küresel istihdamın yaklaşık yarısının (% 48,7) günde iki doların altında bir gelikle çalıştığı belirtilmektedir (Kapsos, 2004). Enformel ekonomide çalışan yoksulların oranının Güney Amerika'da ve Güney Asya'da yüzde 60-80 dolayına vardığı bilindiğine göre (Sapancalı, 2003, 160-161), bunda şaşılacak fazla bir şey de yoktur. Kısacası birçok gelişmekte olan ülkede çalışıyor olmak yeterli gelir sağlamak anlamına gelmemekte, bu ülkelerde açık işsizlik ile birlikte çalışan yoksullar gerçeği büyümektedir.

Avrupa'da ise yaklaşık otuz yıldır yüzde 8-10 dolayında bir işsizlik hüküm sürmekte, bunların yaklaşık yarısı bir yıl ve daha uzun süredir işsiz bulunmaktadır. Tam veya yüksek istihdamı yaşamış, yüksek standartlarda çalışma koşullarını gerçekleştirmiş, bu çerçevede bir sosyal devlet anlayışını hayata geçirmiş Avrupa'da, bu nedenle yaygın ve uzun süreli işsizlik çok daha temel bir sorun

olmaktadır. Üç işsizden birinin yoksul olduğu da bilinmekte ve işsizlikle yoksulluğun birbirinden ayrılamayan bir sorun olması Avrupa için de geçerli hale gelmektedir.

Bu durumda, Avrupa'nın kendine özgü modeli ve refah devleti anlayışını koruyup koruyamayacağı, neo-liberalizmi teslim olup olmayacağı veya üçüncü bir yol bulup bulamayacağı gibi pek çok tartışmanın ortaya çıktığı ve Avrupa refah devletine ne olduğu sorusuna birçok farklı yanıt verildiği ortada. Örneğin, sosyal harcamalara ve bu alandaki uygulamalara bakarak Avrupa refah devletinden büyük bir kopma olmadığı, ya da radikal bir değişiklik yaşanmadığı yolunda görüşler de var ve bunlar oldukça ağırlıkta (Klein, 1993; Esping-Andersen 1997; Palier, 2001; Timonen, 2001; Kleinman, 2002). Öte yanda Korpi gibi bazı yazarlar, 1980 sonrasında yoğun işsizliğin kabulünün Batı Avrupa refah devletindeki gerilemeyi gösteren önemli bir mihenk taşı olduğunu ileri sürmektedirler (2003; 593). Bu iki görüşün de haklılık taşıdığı yanlar olduğu düşünülebilir. Örneğin Avrupa refah devleti anlayışı içinde çalışma hakkının öneminden ve tam istihdam hedefinden bugün de tümüyle vazgeçildiği söylenemez; sosyal politikaların bugün de büyük ölçüde çalışma yaşamı çerçevesinde belirlendiği ve sosyal eşitlik, sosyal güvenlik ile sosyal dayanışma gibi hedeflerin bugün de farklı ölçülerde de olsa sosyal politikaları belirlediği açık. Bunları dikkate aldığımızda Avrupa'daki refah devleti anlayışının sürdürüldüğünü söylemek gerekir. Ancak işsizliği ve yoksulluğu telafi edici mekanizmaları değil de, çalışma hakkını merkeze alır ve bu hak çerçevesinde gerçekleşecek bir sosyal vatandaşlık ve sosyal eşitlik düşüncesinden hareket edersek, şimdi bu anlayışta büyük gedikler açıldığını da düşünmek gerekir. Öte yandan işsizliğin yanısıra çalışma yaşamında esneklik, standartlardan kaçış gibi konulara baktığımızda, özellikle örgütsüz kesimler, niteliksiz işgücü, göçmen işçiler gibi gruplar açısından durumun daha da kötü olduğu bilinmekte.

İşte uzun süredir varlığını koruyan yaygın işsizliğin, refah devleti anlayışından ve bunun dayandığı sosyal vatandaşlık gibi temellerden, bunun getirdiği toplumsal uzlaşma ve bütünleşme gibi hedeflerden vazgeçmek istemeyen ülkelerde, daha farklı temellere dayalı bir sosyal refah ve sosyal vatandaşlık fikrinin ortaya atılmasına yol açtığı da görülmekte. Bunların başında da, “temel gelir-basic income”⁸ geldiğini biliyoruz. Birçok AB üyesi ülkede zaten bir biçimde uygulanan ve asgari gelir güvencesi anlamına gelen bir uygulama olduğunu biliyoruz. Bu çerçevede, hem kazandığı gelir geçimine yetmeyen ailelere aile yardımları adı altında uygulanan aynı ve nakdi yardımlar yapılmakta hem de özellikle yaşlılar, hastalar, özürülüler gibi gruplara bireysel bazda getirilen bazı güvencelerle asgari bir gelir sağlanmaya çalışılmaktadır. Temel gelir ise, ihtiyacı

⁸ “Basic income” kavramının karşılığı olarak, bazı çalışmalarda görüldüğü gibi “asgari gelir” değil, “temel gelir” kavramının kullanılması hem sözcük anlamı hem de benimsenen amaç açısından daha doğru olacaktır.

olana yönelen ve seçicilik taşıyan bir destek olmaktan çıkarak herhangi bir kritere ve incelemeye bağlı olmaksızın tüm vatandaşlara yönelik bir hak olarak düşünülmektedir. Son 20 yıldır gerek Avrupa’da gerek Amerika’da “temel gelir konusunda önemli bir literatür oluştuğu, lehte ve aleyhte birçok görüşün ortaya atıldığı görüldüğü gibi, buna benzer küçük çaplı bazı uygulamaların gündeme geldiği de bilinmekte.

Temel gelir düşüncesinin geçmişi oldukça eskiye, Thomas Moore’ a kadar dayandırılmakta, esas olarak da bu önerilerin ütopyik sosyalistlerden kaynaklandığı bilinmektedir.⁹ Örneğin günümüzde yoğun olarak tartışılan temel gelir ve temel sermaye gibi hem benzerlik hem farklılık taşıyan iki önerinin kökeni, 19. yüzyılın ortalarında yaşamış iki sosyalist teorisyene bağlanmakta (John Cunliffe ve Guido Erreygers, 2003). Daha sonra ve 20. yüzyıl başlarında da başka yazarlar ve başka adlar altında gündeme gelen bu tür önerilerin ve tartışmaların 1980 sonrasında yeniden alevlendiğini belirtilmektedir (Roebroek, 1993,115). Bugün de temel gelir ve benzeri önerilerin birçok farklı düşünce sahibi tarafından gündeme getirildiğini görüyoruz. Örneğin liberal negatif vergiyi savunan Friedman, adil bir bölüşümden söz eden Rawls, haklar ve kapasitelerin eşitsiz dağılımının yarattığı sorunlardan söz eden Sen gibi liberal kanatta yer alan düşünürlerin de temel gelir gibi bir yaklaşımın arkasında olduğu söylenebilir. Bunun gibi, işsizlik sorununa radikal bir çözüm getirilmesi ve sosyal adalet anlayışının kurulması yönünde öneriler süren Offe gibi sosyalist kökenli yazarların, ya da kapitalizme karşı sınıf temeli dışında öneriler geliştiren ve ekonomik büyüme kadar çalışmanın anlamını da sorgulayan Gorz, Bahro, Schumpeter gibi alternatif iktisatçıların da bu düşüncenin gerisinde yer aldıklarını söylemek mümkün. Kısacası, liberal yaklaşımlardan ütopyacı sosyalistlere kadar birçok felsefeci/iktisatçı tarafından benimsenen bir görüş/öneri söz konusu. Son 30 yıldır Batı’da da artan işsizlik ve yoksulluk sorununun bu tartışmaları alevlendirdiği ve bu konularla ilgilenen birçok düşünürün, hem bu sorunlara daha temel çözümler getirmek hem de refah devletinin tıkanıklığını aşmak üzere bu öneriler üzerinde yoğunlaştığı da söylenebilir (Joop M. Roebroek, 1993; Philippe Van Parijs, 1995; Brian Barry, 1996; Esping-Andersen, 1997; Carole Pateman, 2004, Stuart White, 2006; Karl Widerquist, 2006).

Kuşkusuz ileri sürülen görüşler arasında dayanakları, koşulları ve uygulanması açısından farklılıklar vardır. Bu konuda Roebroek’in yazısı esas

⁹ Temel gelir tartışmalarının, son 200 yıldır birbirinden bağımsız olarak ortaya atılan “devlet ikramiyesi”, “bölgesel kâr payı”, “ vatandaşlık ücreti”, “halk ödeneği”, “ vatandaş kâr payı “ gibi birçok önerinin bir devamı olduğu, ancak son 20 yıldır Avrupa birliği üyeleri içinde çarpıcı bir tartışma konusu haline geldiği ifade edilmektedir (Parijs, 2006, 7). Günümüzde de bu anlamdaki önerilerin, esas olarak temel gelir, negatif gelir vergisi (negative income tax) ve temel sermaye (basic capital) olarak üçe ayrıldığı söylenebilir.

alınarak bazı çözümlere gidilebileceğini düşünüyorum (1993): temel gelirin dayanakları konusunda temelde piyasa yönelimli ve toplumcu yaklaşım olarak üzere ikili bir ayırım yapılabilir. Piyasa yanlısı görüşler temel gelir veya “negatif gelir vergisi” düşüncesini ileri sürerken, esas olarak sosyal devlet harcamalarını kıstak, vergi sistemini sadeleştirmek, bürokrasiyi azaltmak ve piyasacı çözümleri güçlendirmek istedikleri gibi, bu yolla işgücü piyasasında hareketliliğin ve esnekliğin artacağını da düşünmekte. Toplumcu yaklaşımla temel geliri savunanların ise, makro ve mikro düzeyde beklentileri epeyce; işlerin daha adil dağılımı, çalışanlar arasındaki farklılıkların azalması, çalışma koşullarının iyileşmesi, özellikle kadınlar açısından ekonomik bağımsızlığın kazanılması gibi, özgürlük alanının genişlemesi, sosyal dayanışmanın, siyasal katılımın ve demokrasinin güçlenmesi gibi gelişmeler de beklenmekte. Kısacası, sağdan ve liberal yaklaşımlarda görülen temel gelir düşüncesi piyasanın güçlendirilmesini amaçlayan bir öneri olabildiği gibi, toplumcu yaklaşımlarda işsizlik ve yoksulluk için temel bir çözüm, sosyal vatandaşlık anlayışı için de temel bir güvence olarak düşünülmektedir diyebiliriz.

Öte yandan temel geliri savunanlar arasında da farklar var. Kimileri bu gelirin, vatandaşların iş ve gelir durumları gibi herhangi bir koşula bağlanması gerektiğini söylemekte ve bunun toplumdaki almaları için topluma vermek gerektiği gibi “karşılıklılık” ilkesine bağlamaktadır. Bu konuda başta gelen isimlerden biri olan White’in koşulsuz temel gelire yönelttiği itirazlara bakıldığında birkaç nokta ortaya çıkmaktadır (2006): Örneğin bir karşılık aranması, yalnız topluma karşı değil daha da önemlisi toplum üyelerinin birbirine karşı ilişkileri açısından adil bulunmaktadır; buna dikkat edilmediğinden birilerinin ötekileri sömürdüğü bir toplum düzenine varılacağı ve istenilenin aksine daha adaletsiz sonuçlar ortaya çıkacağı kuşkusuz duyulmaktadır. Ancak bu karşılıklılığın yalnızca iş veya gelir durumuna göre belirlenmesi gerekmediği, karşılıklılık dengesininin (balance of reciprocity) daha önemli olduğu söylenmekte, örneğin kadınlar için koşulsuz temel gelirin ev-içi emeğinin karşılığı olarak düşünülmesinin adil olacağı belirtilmektedir. Öte yandan, temel gelir için çalışma veya çalışmaya istekli olmak gibi bir koşul aranması şart olmasa da, “davranışsal koşullar” (behavioural conditionality) aranmasının gerekli ve adil olduğu gibi bir sonuca varılmaktadır.

Buna karşın kimileri de, koşulsuz temel gelir fikrini savunmakta ve böyle bir uygulamayla hem sosyal adalet ve güvence açısından belirli bir düzey yakalanacağı hem de bu güvence üzerine kurulmuş bir toplumda bireyler için çok daha geniş bir özgürlük alanının sağlanacağını savunmaktalar. Paris’in “herkese eşit özgürlük” ifadesiyle savunduğu koşulsuz temel gelir, “siyasal bir topluluk tarafından kendi üyelerine bireysel bazda ve herhangi bir koşul olmaksızın yapılan ödeme” olarak tanımlanmaktadır (2004,7): Bu yaklaşım içinde, koşulsuz temel gelir, her vatandaşa, eşit düzeyde, düzenli olarak ve hiçbir koşula bağlı olmaksızın yapılacak bir ödemedir; ödemeyi yapacak siyasal topluluğun ulus devlet olması

şart değil, ulus-altı veya ulus-üstü herhangi bir siyasal topluluk olabilir; bu gelirin sağlanması refah devletinin destekleyici hizmet ve ödemelerinin ortadan kaldırılması anlamına gelmeyecektir; finansmanı da vergiler yoluyla sağlanacaktır. Bu görüşü savunanlar açısından, birçok eşitsizlik ve adaletsizliğin söz konusu olduğu günümüz toplumunda temel gelir için bir “karşılık” aranması anlamsızdır; temel gelirin iş veya gelir gibi bir koşula bağlanmayıp herkesi uygulanması, bu gelir vergiler yoluyla karşılanacağından zengini daha zengin yapmayacağı gibi, bu uygulamanın fakiri aşağılayan bir uygulama olmasını da önler. Öte yandan bir karşılık ararken, toprak, doğal kaynaklar, hattâ geçmişten bugüne yaratılmış işler gibi toplumun malı sayılması gereken birçok maldan/değerden her vatandaşın yararlanma hakkını da dikkate almak gerekir; böyle bakıldığında da koşulsuz temel gelir, hem ahlâki hem de siyasal açıdan haklılık veya adalet temeline dayanmaktadır (Parijs, 2004; Robert J. van der Veen, 1998).

5.2. Temel Gelir ve Düşündükleri?

Kuşkusuz temel gelir açısından söylenen ve daha da söylenecek çok şey var; bu konuda yoğun bir tartışma yaşandığı da ortada. Aslında temel gelirle ilgili bu tartışmaları olumlu bulmamak olanaksız; bu tartışmalarla, hem günümüzde ihtiyaçlardaki değişiklikleri tartışma fırsatı doğmakta hem de alternatif çözümler konusunda birçok öneri ortaya çıkmaktadır. Gerçekten, üretim sistemleri ve teknoloji, istihdam yapısı ve çalışma koşulları, çalışmanın anlamı ve değeri, bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ve değer yargıları bunca değişirken, sosyal, siyasal, ekonomik sistemin bir yansıması olarak düşündüğümüz sosyal politikanın değişimi de kaçınılmazdır. Bu tartışmaların, ortaya çıkan değişimleri anlamak ve bunlara yanıt vermek gibi bir potansiyeli olduğu da ortada. Öte yandan, Avrupa ülkelerinin birçoğunda yoksulluğa karşı mücadele etmek üzere uygulanan ve AB düzeyinde de kabul edilen “asgari gelir güvencesi” gibi bir anlayış ve uygulama olduğundan, bu tür tartışmaların uzun bir geçmişe dayanan entelektüel zemin gibi, uygulamalardan da güç aldığı bir gerçek. Dolayısıyla, buradan hareketle asgari gelir güvencesinde bazı değişiklikler yaparak ve aşamalı bir biçimde temel gelir uygulamasına geçmek olmayacak bir şey olarak görünmemekte (Parijs, 2004, 24). Ancak finansal desteğin nasıl bulunacağı konusunun önemli bir engel olduğu da bilinmekte.

Öte yandan temel gelir konusunda ileri sürülen şu iki kaygı oldukça dikkat çekici: (Bergmann, 2004). Bunlardan biri, temel gelir uygulaması içinde sosyal hizmetlere ne olacağıyla ilgili, ikincisi de temel hizmetlerden vazgeçmeden temel gelir uygulamasıyla artacak kamu harcamalarının nasıl finanse edileceği yönünde. Bugün vergi geliriyle finanse edilen eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal hizmet, konut gibi bir çok kamu hizmeti bulunmaktadır. Ve temel gelir uygulansa da, bu gelirle bu hizmetleri ve belirli bir kalitede piyasadan karşılamak mümkün olmayacağından temel nitelikteki sosyal hizmetlerden vazgeçilemez; vazgeçilmesi düşünülürse o zaman da temel gelir uygulaması anlamsız olur. Dolayısıyla temel gelir uygulamasına geçebilmek için vergi gelirlerinin artmasından başka çıkar yol

yok; oysa, bugünkü koşullarda vergilerde artışın hiçbir ülkede kabul edilir olmadığı söylenebilir. Örneğin vergi gelirinin ABD’de ulusal gelirin yüzde 30’unu, İsveç’de ise yüzde 60’ını bulduğunu söyleyen Bergmann, İsveç veya ABD gibi kişi başına geliri yüksek ülkelerde temel gelir uygulamasının ulusal gelirin %15’ine denk olacağına, bugünkü vergi yükleri dikkate alındığında ise bunu karşılayacak düzeyde bir ek verginin olanaksızlığını dile getirmektedir (2004, 113).

Bu genel değerlendirme dışında da bazı kaygılardan söz etmek doğru olur diye düşünüyorum.

İlk olarak, temel gelir uygulamasının belirli ölçüde yoksulluğu ortadan kaldıracığını anlamak mümkün, ancak işsizliği nasıl önleyeceği konusunda bir yanıt yok. Kuşkusuz geliri işe bağlamaktan çıkarınca, hem işsizliğin getirdiği yoksunluğun telafı edileceği düşünülüyor hem de bu nedenle çalışmak isteyenlerin azalacağı veya esnek çalışma zamanlarıyla daha farklı bir çalışma yaşamının ortaya çıkacağı ve sonuç olarak işsizlik gibi bir sorunun ortadan kalkacağı bekleniyor. Oysa yalnız gelirin yetmezliği nedeniyle değil, işin getirdiği başka olanaklar nedeniyle de çalışma konusundaki talebin devamı durumunda ve bugün büyümenin iş yaratma konusundaki kısıtlılığı dikkate alınırsa işsizlik ekonomik değilse de, sosyal-psikolojik bir sorun olarak devam edebilir görünüyor.

Öte yandan, temel gelir uygulamasına karşın çalışanlar ve çalışmayanlar arasında hem gelir hem de statü farkının süreceğini düşünürsek, bu uygulama çalışma odaklı bir toplum ve değerler sistemi içinde iş bulup çalışmayanların “zavallılığın ve dışlanmışlığını” ne ölçüde ortadan kaldıracacağı bir soru işareti doğurmaktadır. Kuşkusuz bugün önerilen “temel gelir hakkı”, her vatandaşa uygulanması ve bir hak niteliğini taşıması nedeniyle geçmişin “yoksullar yasasından” ayrılıyor ve bu durumda bu gelirden yararlananları “küçük düşürücü” bir niteliği olmadığı söylenebilir. Ancak düşük gelirle yaşamak durumunda olanlar ile yüksek geliri olanlar arasındaki ayrımı nasıl önler; bu gelirle yaşamak durumunda olanlar için bağımsızlığı nasıl sağlar gibi yanıtlanması zor birçok soru olduğu da ortada. Bugün işsizlik sigortasıyla yaşayanların içinde bulunduğu durum, toplumla aralarındaki sağlıksız ilişki, onlara yönelik suçlayıcı argümanlar göz önüne alındığında temel gelir uygulamasıyla bunların çözüleceği konusu epeyce kuşkuludur. Dolayısıyla temel gelir uygulaması içinde, hem işsiz olup bu gelire bağlı olarak ayakta duranlarla çalışanlar arasında yaşanan/yaşanacak ikilem ve buna bağlı olarak toplumsal dışlanmanın nasıl ortadan kaldırılacağı gibi bir sorun var, hem de çalışmak isteyip de iş bulamayanların içine düşecekleri sosyal-psikolojik duruma yanıt bulmak gerekirken.

Ayrıca Bergmann’ın kaygısını da çok dikkat çekici buluyorum. Eğitim olanaklarından sağlığa konut politikasından sosyal güvenliğe kadar uzanan bir dolu hizmetle birlikte belirli bir sosyal refah yakalanabildiğine göre, bu hizmetlere ve bunlarla birlikte gelen refah düzeyine ne olacak? Bugün tüm bu hizmetlerde hem bir kısıtlama ve kalitesizleşme hem de piyasalaşma yaşandığını biliyoruz;

dolayısıyla temel gelir uygulamasıyla bu hizmetlerden az veya çok vazgeçilmesi olasıdır da az değil. Bu durumda, bu hizmetlerden yararlanma açısından bugün ortaya çıkan eşitsizliğin daha da büyüyeceği de ortadadır.

Bir başka kaygım, işin daha da metalaşmasını gözden ırak tutarak temel gelir gibi bir uygulamayla kapitalist hegemonyanın ve geniş anlamda emeğin sermaye karşısındaki güçsüzlüğünün nasıl önleneceğiyle ilgili. Örneğin Polanyi'nin İngiltere'deki Yoksullar Yasası'nı işçi sınıfının bilinçlenmesi ve bir mücadele arayışını gerileyen bir etken olarak nitelendirdiğini göz önüne aldığımızda, bu tür uygulamaların bugün de kapitalizmin karşısındaki güçlerin oluşumunu ve güçlenmesini önleyebileceğini dikkate almak gerektiğini düşünüyorum. Yani temel gelir insani bir nitelik taşısa ve bazı sorunları çöze de, bu uygulamayla küresel kapitalizmin hegemonyasını dönüştürmek mümkün değil; tam aksine buna karşı mücadele gücünün ortadan kalkması söz konusu. Oysa bu hegemonya içinde yalnız emeğin değil, genel olarak insanın, toplumun, yeryüzünün ciddi kayıpları söz konusu ve bu kayıpların giderilmesi için ideolojik-siyasal mücadelelere ihtiyaç var. Ancak, temel gelir uygulamasının işe, eşe veya devlete bağımlılığı azaltarak, bireysel otonomiye arttıracığı ve siyasal katılımı yükselterek demokrasiyi güçlendireceği yönünde beklentiler de var (Pateman, 2004). Bu durumda temel gelirin, geniş kitlelerin siyasal ve ekonomik sorunlara karşı daha etkin bir mücadele vermelerini sağlayacak bir potansiyel yaratacağını düşünmek de mümkün.

Yine de, bugün ancak refah kapitalizmini gerçekleştirmiş ülkelerde ve şimdilik bir ölçüde hayat bulabilecek olan temel gelir hakkının ne küresel bir öneri olarak düşünülmesi, ne de küresel işsizliği ve yoksulluğu azaltma açısından umut verici bir çıkış olarak değerlendirilmesi kolay görünüyor. Örneğin temel gelir tartışmalarının yaşandığı ülkelerde çalışma sürelerinin azaltılması konusundaki taleplerin güç kazanamaması, tam aksine küresel rekabet artarken çalışma sürelerinin azaltılmasını istemenin akıl ve mantık dışı veya "ütopik veya fantastik" bulunması oldukça düşündürücü. Bu noktada, temel gelir hakkı ile birkaç kuş vurmak isteyen liberal yaklaşımların etkisini düşünmek yanlış olmasa gerek. Bugün için koşulsuz biçimde ve herkese uygulanacak bir gelir hakkından söz edenler bile, savdukları bu öneriye karşın bir geçiş sürecinden veya aşamalı bir geçişten söz etmektedirler (Parijs, 2004). Zaten koşulsuz bir temel gelir hakkı gibi radikal bir dönüşümün kabulü için, sosyal vatandaşlık anlayışının ve sosyo-ekonomik hakları da içine alan insan hakları anlayışının hayata geçmesi, siyasal ve ekonomik sistemin bu hakları hayata geçirecek bir değişime uğraması gerekiyor.

Oysa bugünkü egemen ideoloji ve sistem sosyo-ekonomik hakları yok sayan, bundan da ötede bireyi ancak piyasadaki karşılığı içinde değerlendiren bir nitelik taşımakta. Böyle bir sistem içinde koşulsuz temel gelir gibi bir değişikliği beklemek zor; olsa olsa bazı koşullara bağlı ve yeterli bir gelirden çok asgari gelir güvencesi anlamını taşıyacak bir uygulama söz konusu olabilir. Bunun da, işsiz

veya düşük gelirli kişilere/ailelere yardım anlamını taşıyacağı ortada; bu durumda koşulsuz gelir hakkına bağlanan anlamın ve hedeflerin gerçekleşmesini beklemek de hayal. Ancak böylece, işsizlik ve yoksulluk sorununun nedenlerini tartışmaya pek gerek kalmayacağından sistemin meşruiyetinin sorgulanmasının önleneyeceği, sosyal sorunlar bir ölçüde telafi edilmiş olacağından toplumsal çözümlerin önüne geçileceği de düşünülebilir; böylece kapitalist hegemonyanın varlığı ve geleceği de tehlikeye girmeyecektir.

Bu veya bunun gibi kuşkuvar nedenlerle, temel gelir önerisinin, genel olarak sol partiler ve sendikalar açısından ideolojik ve politik mücadele açısından bir alan kaybı anlamına geldiği, bu nedenle onların gündemine girmesinin zor olduğu da söylenmekte (Hoebrock, 1993, 8). Sağ kanat ve liberal yaklaşımlar tarafından ise, negatif gelir vergisi türünde piyasa yönelimli temel gelir anlayışının çok daha güçlü biçimde savunulacağı da düşünülebilir. Oysa bu farklılık, kuşkusuz nasıl bir temel gelir anlayışını geçileceği açısından çok önemli.

Aslında istihdamın zor bulunur bir meta haline gelmesi nedeniyle Gorz gibi daha birçok yazar ücretli çalışma yerine geçecek bir temel gelirden söz ederken, temelde çalışmanın anlamını sorgulamaktan yola çıkmaktadırlar. Örneğin Gorz, ücretli çalışmanın, çalışmanın anlamını yok ettiğini düşünmekte ve asıl çalışmayı insanın kendi gelişimine hizmet edecek çalışma olduğunu, bunun her tür faaliyeti kapsadığını ileri sürmektedir. Bunun için, önce çalışma süresinin kısıtlanmasını istemekte ve bununla hem varolan işlerin daha adil bölüşüleceği ve işsizliğin giderileceğini hem de insanın kendi gelişimine hizmet edecek işler daha fazla zaman kalacağını ileri sürmektedir(1986, 145 ve devamı). Daha sonraki bir kitabında ise, artık tümüyle ücretli çalışma toplumundan çıkma gerektiğini, ücretli çalışanlarla birlikte kapitalizmin de yok olmak zorunda olduğunu ifade etmekte, çıkış yolu olarak da, herkese yeterli bir gelir güvencesi verilmesi, çalışmanın yeniden dağılımı ile zamanın bireysel ve kolektif yönetimini birleştirilmesi, toplumsal bağların ve toplumsal uzlaşmanın ücretlilik ilişkisi dışında yaratılmasını sağlayan yeni toplumsallıkların geliştirilmesi olarak formüle ettiği politikaları tartışmaya açmaktadır (Gorz, 2001, 112).

Gorz'un hem çalışma hem de toplumsal örgütlenme açısından önerdiği değişiklikler kuşkusuz tartışılmaya değer; ancak burada yalnız konumuz açısından üzerinde durulması gereken bazı noktalara değinmekle yetineceğim. Örneğin, daha önce çalışmanın sağladığı birçok yarar nedeniyle çalışmanın hem herkesin yaşamında azalması hem de herkese hakkaniyetli bir şekilde dağıtılmasından yana olduğunu söyleyen Gorz (2001,117), daha sonra bazı nedenlere bağlı olarak herkese yeterli ve koşulsuz bir gelir güvencesini benimsediğini söylemektedir; Bunları kasaca özetlersek (2001, 118-123); a) çalışma zamanının çalışmanın ölçüsü olmaktan çıkması, b) gönüllüğün güvence altına alınması ve bu etkinlikleri herkes için erişilebilir kılarak-toplumsallaşmadan ve ekonomikleşmeden kurtarması, c) varoluşsal düzlemde herkes için koşulsuz bir özerklik hakkını

sağlaması olarak ifade edebiliriz. Herkese yeterli bir gelir güvencesini öngören Gorz, bu öneriyi çalışmayı yeniden dağıtmak, zamanı serbest bırakmak açısından anlamlı görmekte, yani çalışmayı gitgide süresiz hale getirerek, kesintili tarzda çalışma ile profesyonel tarzda çalışmanın birbirini tamamladığı çok etkinlikli bir yaşam hakkına dönüşmesini istemektedir (2001,130). Bunun için de, istihdamda bugün ortaya çıkan tüm süresizlik biçimlerin veya esnekliklerin, bir güvensizlik değil, bir güven kaynağı ve tercih edilen zaman hakkının bir biçimi olarak yeniden tasarlanmasından söz etmektedir (132). Bu önerilerin, temelde çalışmanın anlamı ve konumunu değiştirmek amacını taşıdığı da ortadadır. Gorz bunu şöyle formüle ediyor; “toplumu değiştirmek için çalışmayı ve çalışmayı değiştirmek için de toplumu değiştirmek gerekir”: (135) çalışmayı değiştirmek derken, “çalışmayı gündelik yaşam kültürüyle, bir yaşama sanatıyla barıştırarak, çalışmayı yaşamdan kopuk olmak yerine yaşamın hem kaynağı hem uzantısı haline getirmek değiştirmek” gibi tanımlamalar getirmeye yönelmekte, buna bağlı olarak da kenti değiştirmeden işbirliği halkaları gibi farklı toplumsal örgütlenmelere kadar uzanan öneriler ve örnekler üzerinde durur (137-152).

Görülüyor ki, Gorz’un önerdiği koşulsuz bir temel gelir güvencesi, hem farklı bir çalışma ve toplum anlayışını getirmesi hem de böyle bir çalışma ve toplum anlayış içinde kaçınılmaz olması açısından önemli. Bunun aksine, çalışma odaklı toplum ve ücretli çalışmaya dayalı ilişkiler ve örgütlenmeler var oldukça, koşulsuz da olsa temel gelir güvencesinin insanın özgürleşmesi gibi toplumsal adalet ve toplumsal dayanışma açısından da yetersiz kalacağını düşünmek için oldukça haklı nedenler var. Konu, yine yukarıda yer alan sorulara geliyor; temel gelir uygulaması çalışma odaklı toplum anlayışımızı ve buna bağlı sorunlarımızı dönüştürebilecek mi? Bunu başaramadığı takdirde ise, temel gelir uygulamasının hem işsizlik ve buna bağlı sorunları giderememe hem de hem toplumsal kutuplaşma ve çözülme gibi istenmeyen sonuçlar getirme tehlikesi var.

6. Sosyal Politikayı İşlevselliği ve Demokrasi ile İlişkisi Açısından Tartışmak?

Günümüzde artan sosyal ve küresel sorunların, önemleri bir yana gerek iktisadi gerek siyasal liberalizmin başarısının gölgeledikleri de yadsınamaz. Bu nedenle liberal iktisatçılardan bazılarının, liberal ekonomin yarattığı sorunlar ve büyüyen eşitsizlikler gibi konular üzerinde durarak, ekonomi anlayışlarını ahlâk gibi (Sen, 1987), ya da bölüştürücü adalet gibi (Rawls, 2001) kaygılarla yeniden kurgulamaya yöneldiklerini görüyoruz. Gerçi liberal yaklaşım içinde adaletin, büyük ölçüde gönüllü katılım ve seçimle belirlenen anayasal/sözleşmesel kurallara uygun davranmak olarak tanımlandığı ve hukuki çerçeve, yasal eşitlik ile serbest seçimler dışında başka kaygıların yeri olmadığı düşünüldüğünü biliyoruz. (Brennan ve Buchanan, 2001). Yine de Rawls gibi bazı liberal yazarların, adalet anlayışını refahın bölüşümü ile (distributive justice) ilişkilendirme gereği duydukları

görülmekte. Bu yaklaşım açısından, adaletin sağlanması için yalnız “herkes için geçerli eşit temel özgürlükler” yeterli değildir, toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin “en az avantajlı olana en büyük yarar sağlayacak” biçimde düzeltilmesi gerekmektedir (Rawls, 2001; 133).

Adalet kavramını “bölüşümde adalet” olarak tanımlamak veya “sosyal adalet” gibi kavramları kullanmak, kuşkusuz adalet kavramıyla ilgili soru ve tartışmaları sona erdirmese de, bu konunun demokrasi tartışmalarında gündeme geldiği görülmektedir. Günümüzde demokrasi tartışmalarında halk egemenliği veya toplum iradesi, özgür ve siyasi anlamda eşit bireyler, eşit oy hakkı, çoğulculuk ve çok partili rejim, serbest seçim, çoğunluk iradesi gibi demokrasinin geleneksel konuları dışında daha birçok konunun tartışma gündemine girdiğini görüyoruz. Örneğin demokrasinin varlığı için siyasi katılımın önemi bilindiği ve bunun için eşit oy hakkının yetersiz kaldığı görüldüğünden eşit katılımın sağlanabilmesi açısından bireysel özerlik, bu özerkliği kullanma kapasitesi, bu kapasiteyi var edecek çevresel koşulların nasıl olması gerektiği gibi birçok konu demokrasi tartışmalarında merkezi bir önem kazanmaktadır. Bu konuda demokrasi kuramıyla ilgili tartışmaların, kabaca, demokrasinin müzakereci yönü üzerinde duranlar ile ortak karar almayı sağlayan süreçleri dikkate alanlar olarak ikiye ayrıldığı ve müzakere ögesine önem verenlerin müzakereyi araçsal değil esas olarak gördükleri de söylenmektedir (Marmor, 2005, 316). Demokrasi gibi geniş bir konuyu ve bu konuyla ilgili çok yönlü tartışmaları burada ele almak gibi bir iddiam yok; bunun yerine yalnızca sosyal adalet ve demokrasi ilişkisini ele alan yaklaşımlara değinmek istiyorum.

Son yıllarda özellikle müzakereci demokrasi (deliberative democracy) ile ilgili yaklaşımların siyasi eşitliğin yanısıra sosyal eşitlik ve sosyal adalet gibi kavramları demokrasi tartışmalarının gündemine getirdiğini görüyoruz. Kuşkusuz bu tartışmalar, hem sosyal eşitlik, sosyal vatandaşlık, sosyal adalet gibi hedeflerin önemini hem de bu hedeflere ulaşmayı amaçlayan sosyal politika anlayışının demokrasi açısından vazgeçilmezliğini bize hatırlatmaktadır. Günümüzün değişen koşulları ve kapitalizmin hegemonyası altında sosyal politikanın geri çekilmesi, ya da daha farklı bir anlatımla temel anlamı ve amacını yitirmesi gibi, ulusal politikaların geri çekilmeye zorlanması nedeniyle ulusal düzeydeki siyasi demokrasinin de anlam ve hedefinin daraldığından söz etmek mümkün. Bunun yanısıra, sosyo-ekonomik eşitsizlikleri artan bir toplumda siyasi eşitliğin ve siyasi vatandaşlığın belirli ölçüde anlam kaybına uğradığını da düşünmek gerekiyor. Oysa siyasi eşitliği önemseydiğimizde, bunu yalnızca eşit oy hakkı gibi soyut bir düzlemde düşünmek mümkün değil; aksine siyasi katılımın ancak vatandaşların seçim yapma kapasitelerini geliştirecek koşullar çerçevesinde bir anlam kazanacağını kabul etmek gerekiyor.

İşte vatandaşın demokratik karar-verme süreçlerine katılımı için, eğitim, bilgi, para, zaman gibi çeşitli açılardan katılım kapasitesinin geliştirilmesi önem

taşımakta. Bu noktada da, hem bireysel donanımının hem otonominin geliştirilmesi açısından sosyal politikalar devreye girmektedir. Örneğin, demokrasinin ancak maddi koşullardaki eşitsizliği giderdiği ölçüde temel bir meşruiyet kazanacağını söylediği gibi (Beck, 2000), müzakereci demokrasi tartışmaları çerçevesinde de sosyal eşitlik ve sosyal adalet gibi amaçların öne çıkarıldığı görülmekte (Bohman, 1998; Rawls, 2001; Stamatis, 2001; Forst, 2001). Bu yaklaşımlar çerçevesinde sosyal adaletin süreçsel değil ilkesel bazı tanımları ortaya çıkmaktadır. Örneğin adaletin, sosyal varlıkların kendilerini yeniden üretmeleri için doğal, sosyal ve siyasal koşullarının sağlanması ve bu yolda bazı ilkelerin kabulünü içerdiği, bu ilkelerin birbirine bağlı olmak üzere, ekolojik dengenin sağlanmasından emeğin korunmasına, sosyal refahın yeniden dağılımından sivil, siyasal, sosyal hakların bütünlükçü bir yaklaşımla ve hukukun üstünlüğü ilkesi çerçevesinde güvence altına alınmasına kadar uzanan bir çerçevede tanımlanması gerektiği söylenmekte ve müzakereci demokrasi bu yolda çözümler beklenmektedir (Stamatis, 2001; 401).

Gutman ve Thompson, müzakereci demokrasinin var olabilmesi için hem süreçsel hem de temel olmak üzere bazı ilkelerin gerekli olduğundan söz etmektedirler. Örneğin süreçsel ilkeler olarak, karşılıklılık (reciprocity), şeffaflık (publicity) ve hesap verilebilirlik (accountability) gerekli görülmekte, bu süreçlerin gerçekten demokratik sonuçlar üretmesi için de eşitlik, özgürlük ve fırsat eşitliği gibi bazı “temel ilkelere” (substantive principles) ihtiyaç duyulmaktadır (2002; 153). Liberalizmdeki fırsat eşitliğinin, esasında karşılıklı haklar, karşılıklı fırsatlar, karşılıklı meşruiyet (mutual justification) temelinde gerçekleşeceğini belirten yazarlar, eğitim, sağlık, güvence, iş, gelir gibi temel fırsatların iyi bir yaşam (decent life) için olduğu gibi, iyi yaşamlar arasında bir seçim yapabilmek açısından da gerekli olduğunu belirtmektedirler; bu nedenle “eşit fırsatlar” gibi temel bir ilkeyi demokratik süreçler açısından vazgeçilmez bulmaktadırlar (Gutman ve Thompson, 2002; 162-164).

Onlar gibi daha birçok yazar açısından, müzakere süreçlerinin vatandaşların karşılıklı seslerini yükseltmeleri ve fikir alışverişinde bulunmaları açısından önemli olduğunu, alınan kararların “doğruluğunu” sağlamak için de bu süreçlerden bağımsız temel bazı normatif kuralların konulmasına ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz. Bu temel ilke veya kurallar arasında özgürlük, eşitlik, dayanışma ve adalet de üzerinde en çok durulan kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal adaletle ilgili görünen bu değerlerin genel olarak kabul görmesini de, bunların birlikte yaşamak için vazgeçilmez ilkeler olduklarının bilinmesinin rol oynadığını düşünebiliriz. Bu nedenle demokrasinin, herkesin temel bir eşit hak ve özgürlüğü kullanabilmeleri için gereken ön koşulları garanti etmek durumunda olduğu da söylenmektedir (Stamatis, 2001).

Buradaki eşitlik ve özgürlük anlayışının, Rawls'ın öngördüğü gibi kişi ve grupların kendi amaçlarına ulaşmak açısından sahip oldukları kapasiteyle ilgili

olduğu ve bu kapasite açısından eşit değerde özgürlük (Rawls, 2001, 203) gibi bir anlayışın öne çıktığı anlaşılmaktadır. Kısacası, demokrasi gibi özgürlüğün yeniden tanımı da müzakereci demokrasi tartışmalarının merkezinde yer almakta ve müzakereci demokrasinin daha eşitlikçi sonuçlar üretme olasılığının kesin değil, bazı koşullara bağlı olduğu söylenerek bu potansiyelin geliştirilmesi istenmektedir. Örneğin, müzakerelerden eşitlikçi sonuçlar beklemek için yalnız liberal hakların tanınması yeterli görülmemekte, bireylerin özgürce veya otonom karar verebilmeleri için haklar sisteminin eşit özgürlükleri (equal liberties) hayata geçirmesi gerekli bulunmaktadır (Cohen, 1999; 394). Bu tartışmalar açısından kapitalist sistemin yarattığı eşitsizliklerin önemli bir sorun olduğu ve bu sorunların giderilmesi açısından demokrasinin ataçsallığının geliştirilmesinin düşünüldüğü de açıktır. Örneğin Forst, müzakereci demokrasinin karşılıklılık ve genellik gibi süreçsel özelliklerinin yanısıra, hoşgörü ve doğruluk, diyalog kurmaya açıklık gibi liberal değerler ile dayanışma ve sorumluluk gibi toplumcu değerleri biraraya getirmesi gereğini dile getirmekte ve vatandaşların birbirilerine kaşı borçlu oldukları bir “toplumsal sorumluluk ahlâkının” gelişmesi gereğinden söz etmektedir (2001; 366). Bunun gibi, karşılıklılık anlayışı ile sorumluluk ahlâkının gelişmesi için kapitalist sistemdeki eşitsiz olanakların ve gücün yarattığı dengesiz koşulların giderilmesi, bireylerin kapasitelerinin etkin bir sosyal özgürlük ve “kapsamlı vatandaşlık” (inclusive citizenship) anlayışı içinde geliştirilmesi önemli bulunmaktadır (Forst, 2001, 371)

Müzakereci demokrasi tartışmalarında temel ilke arayışlarının veya demokrasi ile adalet arasında ilişki kurmaya yönelik çabaların, temelde demokrasinin ilkesel ve araçsal varlığının gelişmesi için özgürlük ve eşitliği yeniden tanımlamaya veya ikisi arasındaki ilişkileri yeniden oluşturmaya yöneldiklerini söylemek yanlış olmaz. Kısaca özetlemek gerekirse, normatif özgürlüklerin ve anayasal/yasal eşitliğin, gerçek yaşamda ne özgürlük ne de eşitlik anlamına gelmediği iyi bilindiğinden, özgürlüğü ve eşitliği kullanım kapasitesi veya sonuçlar açısından tanımlamak gibi bir kaygı duyulmakta ve esasında bireyin otonomisi ile bu otonomiye kullanma kapasitesinin geliştirilmesi istenmektedir. Bu nedenle, bir yandan eşitlik ve özgürlüğün yeniden tanımı gibi arayışlar söz konusu olmakta, öte yandan özgürlük, eşitlik ve demokrasi alanının genişletilmesi gereği duyulmaktadır. Bunun için müzakereci karar-verme süreçlerinin siyasal olduğu kadar ekonomik karar-verme süreçlerinde de geçerli olması istenmekte, insanların istekleri ve müzakere güçlerinin ekonomik karar-süreçlerinden uzak tutulduğu sürece demokrasinin etkisiz veya boşlukta kalmasının önlenemeyeceği ileri sürülmektedir (Stamatis, 2001; 404).

Kuşkusuz, müzakereci demokrasi tartışmalarında veya temel ilkelerin kabulü konusunda yanıtlanması zor birçok soru ve boşluk da var; bunlar karşısında kuşkulu bakanlar da epeyce. Bu tartışmaları iki grupta toplamak mümkün. Birincisi, müzakereci demokrasi anlayışının dayandığı varsayımlar ve

kabul ettiği normatif ve süreçsel niteliklerin epeyce belirsizlik taşıdığı konusudur. Örneğin, liberal değerleri kabul eden müzakereci demokrasi anlayışının bireylerin eşitliği ve özgürlüğü, ya da egemen güçlerin belirleyiciliği gibi demokratik süreçleri etkileyen koşullar konusunda sessiz kalması bir eksiklik olarak görülmektedir; bunun gibi demokratik süreçlerden demokratik sonuçlar elde etmenin büyük ölçüde bireylerin kavrama yeteneği, siyasal gücü ve ahlâkı, ekonomik ve sosyal koşulları, kurumların ön koşulları, politik kültür gibi birçok koşula bağlı olduğu bilindiği halde müzakereci demokrasinin buralarda doyurucu bir yanıtı olmadığı düşünülmektedir (Forst, 2001; 346). İkinci olarak, vatanseverlik, dayanışma, sosyal adalet, kamu çıkarı gibi bazı temel ilkelerin önceden belirlenmesi veya toplulukçu (communitarian) bir müzakereci demokrasi anlayışının hayata geçirilmesi durumunda bu değerlerin demokrasinin önüne geçeceği, yani bu ortak değerlere bağlılığın öne çıkacağı ve demokrasinin değerinin bu ortak değerleri temsil etme karakterine bağlanacağından korkulmaktadır. Örneğin Forst, bu ilkelerin neler olacağı ve nasıl belirleneceği konusunda karar vermenin kolay olmadığını belirttiği gibi, kabul edilen temel ilkelerin müzakerelerin sonuçlarını daha baştan belirleyerek müzakere sürecini işlevsiz bırakmasını da mümkün görmekte ve özetle, temel ilkelerin toplum yerine siyasal kuramcılarca belirlenmesini ahlâken ne kadar doğru olacağı veya böyle bir belirlemenin demokratik süreçlerin içini boşaltma tehlikesi taşıyıp taşımayacağı konusunda hem ahlâki politik kaygılar duymaktadır (2001)

Bu tartışmaların, sosyal politika anlayışı ve hedefleri açısından vurgulanması gereken birkaç boyutunu da şu şekilde özetleyebiliriz: İlk olarak, demokrasinin çıktılarını veya sonuçlarını daha adil kılmak üzere “adalet-eşitlik-dayanışma” gibi temel ilkelerle ilişkilendirmek gibi yeni bir demokrasi anlayışına ihtiyaç duyulması, sosyal/siyasal ekonomik sistem ve sosyal politikalarda dönüşüm ihtiyacı, daha doğru bir deyişle sosyal politikanın yeniden çıkış noktasındaki anlamını kazanması ihtiyacını yansıtmaktadır. Yani, demokrasiyi bu hedefler ve ilkelerle birlikte ele aldığınız ve bu ilkeleri hayata geçirtmesini beklediğinizde, bireysel kapasite ve özerkliklerin gelişmesi için ekonomik ve sosyal sistemin bu hedefleri destekleyecek biçimde yeniden yapılanmasını istediğinizde, Marshall'ın sosyal vatandaşlık anlayışını benimsemeniz, sosyal politikaya sosyal adalet ve sosyal eşitlik aracı olarak bakmanız gerekecektir. Örneğin gelir dağılımındaki bölüşüm sorunu, gerek bireysel kapasitelerin gerek sosyal adaletin gerçekleşmesi için en başta ele alınması gereken konu olacaktır. Kısacası özgürlük ve eşitliği ilişkilendirildiğinde, hem daha kapsamlı bir vatandaşlık anlayışı hem de bu ilişkiyi gerçekleştirecek politikalara ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır. Zaten demokrasinin oldukça başarılı olduğu koşullarda bile en geçersiz kaldığı alanın, sosyal eşitlik ve sosyal adalet olduğu, vatandaşlığın sosyal boyutlarını kurmak ve geliştirmek yönünde ciddi sorunlar yaşandığı bilinmektedir. Bu alanda daha gelişmiş koşulların geçerli olduğu Avrupa refah

devletlerinde, demokrasinin işleyişi ve işlevselliği açısından daha olumlu koşullardan söz etmek de doğru olur. Bunun gibi, müzakereci demokrasi tartışmaları çerçevesinde demokrasinin etkinliğini arttırmak için yalnız siyasal değil ekonomik kararlara da katılım öngörüldüğü ve bu alanda da demokratik araçların geliştirilmesi istendiğinden, işletme düzeyinden ulusal düzeye, oradan da bölgesel ve küresel düzeye uzanan çok farklı bir yönetim anlayışını gündeme gelmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Batı Avrupa ve AB düzeyinde önem kazanan “sosyal ortaklık” ve “sosyal diyalog” anlayışının, çok taraflı ve müzakereci bir demokrasi anlayışını yansıttığı (Bohman, 2003) bilindiği gibi, Avrupa toplum modelinin önemli bir özelliği/parçası olarak demokrasi ile kapitalizmi, ya da sosyal devlet ile kapitalizmi uyumlaştırmak açısından önemli bir işlev gördüğü de iyi bilinmektedir (Koray ve Çelik, 2007).

Kısacası demokrasiye yalnız prosedürel değil, ilkesel bazı nitelikler kazandırılması yönündeki bu tartışmaların, günümüzde anlamı ve işlevi açısından gerileyen sosyal politika açısından yeni bir canlılık alanı yarattığı düşünülebilir. Demokrasinin sosyal eşitlik, adalet, dayanışma gibi ilkelerle ilişkilendirilmesi ve bu alanlardaki araçsallığının tartışma konusu olması kaçınılmaz olarak sosyal politika anlayışı ve uygulamalarını gündeme gelmesi anlamına gelecektir. Böyle bir derdi olan demokrasinin veya siyasetin bu ilke veya hedefleri gerçekleştirmesi için geniş anlamlı ve geniş kapsamlı sosyal politikadan başka aracı yoktur. Ancak burada da esas soru, demokrasiye bu anlam ve işlevi kazandıracak, bir başka deyişle liberal demokrasi anlayışını ciddi biçimde dönüşüme uğratacak siyasal ve toplumsal güç ilişkilerinin nasıl kurulacağı, bugün bozulan güç dengesinin nasıl dönüşebileceğidir. Yine de kuramsal anlamda da olsa bugünkü demokrasi anlayışı ve uygulaması ile ilgili yetersizliklerin ve bazı gerekliliklerin tartışılması, yeni bir mücadelenin meşruiyet zeminin hazırlayacak veya güçlendirecektir. Dolayısıyla uygulamaya geçmesi açısından ne kadar kuşkulu olursak olalım, bu tartışmalar birçok kavram ve aracın bugünkü kısırlıklarının aşılması açısından önemli olmakta ve yeni açılımlar getirme potansiyeli taşımaktadırlar. Bugünkü ideolojik arayışlar açısından yol göstericilik özellikleri taşıdığı da ortadadır.

7. Sonuç: Sosyal Politikayı Dönüştürmek, Fakat Neye?

Sonuç olarak, buraya kadar özetlemeye çalıştığım çok yönlü gelişmeleri ve ortaya çıkan tartışmaları dikkate aldığımızda, sosyal politikanın gerçekten çok boyutlu bir değişim içine girdiğini söylemek kaçınılmaz oluyor. Bu gelişmeleri, bir yandan anlayış ve politikalarda gerileme ve daralma olarak değerlendirmek mümkün, öte yandan anlayış ve uygulamaların çok farklı alanlara taşınma olasılığı söz konusu. Bu durumda, her iki yöndeki gelişmeleri dikkate alarak sosyal politikanın anlamı, işlevi ve geleceği üzerinde yeniden düşünmek de bir ihtiyaç olarak ortaya çıkıyor.

Bugünkü durumu, ulusal devletler sosyal sorunlar karşısında çaresiz veya ilgisiz, örgütsel güç ve mücadele geri çekilmiş durumda, emek kendi içinde parçalanmış ve ideolojik olarak dayanağını kaybetmiş durumda, küresel düzeyde yükselen bazı eleştiriler ve örgütlenmeler olsa da, bunları duyan pek yok diye özetlemek pek yanlış olmaz. Bu çerçevede uluslararası kuruluşlar yardımseverlik ahlakından öteye gidemediği gibi, sistemi dönüştürmek anlamına gelmeyen, daha çok sistemde küçük düzeltme istekleri olarak nitelendirilebilecek Tobin vergisi, Küresel-Sosyal Sözleşme, Küresel-Sosyal Fon gibi öneriler bile destek görememekte. Kuşkusuz artan sorunlar zorladığından, sık sık insani kalkınma endeksleri, ya da yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik istatistikleri yayımlanıyor; “kalkınmaya yardım” programları uygulanıyor; ancak bu yaklaşım ve desteklerin sorunları ortadan kaldırmak gibi bir niyetleri olmadığı/olamayacağı da ortada. Örneğin yoksulluğa hem maddi yoksulluk hem de birçok toplumsal olanaktan yoksunluk olarak bakan Birleşmiş Milletlerin (BM) yoksulluğu bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmesi ve bununla mücadele etmek için bütünlükçü bir insan hakları anlayışının kabulünü istemini duyan yok. Bu koşullar altında, bir yanda sosyal politika anlayışı “yardımseverlik” ahlakına dönüştürülmekte, öte yanda artan üretim ve büyümek zorunda olan piyasaların ihtiyaçlarını karşılamak üzere borçlar, krediler, kalkınma yardımları sunulmaktadır.

Toplumsal düzeyde ise, modern devlete bağlanabilecek sosyal politika anlayışının gerilemesi gibi, bu çerçevede varlık bulan bazı hedef ve uygulamalarının gündemden düştüğünü de söylemek gerekiyor. Yani devletin bu yolda dönüşümüyle ortaya çıkan sosyal politika anlayışı, ya da emek tarafından kapitalizme karşı kazanılan siyasal, sosyal, ekonomik gelişmelere bağlı sosyal politika anlam ve alan kaybetmekte. Bu durumda, kapitalizmle demokrasi arasındaki uzlaşmanın bir ayağı olan sosyal devlet ve sosyal politikalar bu işlevlerini de kaybetmektedirler. Bunu, sosyo-ekonomik hakları da içeren daha bütünlükçü ve pozitif insan hakları anlayışının gündemden kalkmasında da görmek mümkün. Böyle olunca da, siyasal eşitliğin yanısıra sosyal eşitlik ve sosyal vatandaşlığı hayata geçirmek gibi siyasal ve sosyal hedefleri önemlerini yitirmekte ve sosyal politika sosyal eşitliği ve sosyal vatandaşlığı kurmanın bir aracı olarak düşünülmemektedir.

Aksine, bir yandan siyasal ve ekonomik sistemlerden bağımsız ve hemen her toplumda ahlâki bir zorunluluk olarak görülen yardımseverlik fikrine bağlanacak bir politika anlayışı güç kazanmaktadır. Böyle bir anlayışın, ne gibi bir uygulama içinde olursa olsun, modern anlamdaki sosyal politika anlayışının temellerini tahrip ettiği ve sosyal politikanın işlevini gündemden kaldırdığını düşünmek de yanlış olmaz. Güç ilişkileri yaklaşımı açısından günümüzdeki değişim, gelişmiş ekonomilerde emek ve sermaye arasında sosyal devleti yapılandıran güç dengesinin önemli ölçüde bozulduğunu, gelişmekte olan ekonomilerde ise güç dengesi oluşturma olasılığının ortadan kalktığını göstermekte. Bu durumda, siyasal ve toplumsal güç dengesizliğinin gidermenin

yolları üzerinde düşünürken, bir yandan bugünkü hegemonyanın ideolojik olarak dayandığı temelleri sarsmak, öte yanda ortaya çıkan tartışma ve gelişmeleri iyi değerlendirmek de bir gereklilik olarak görülmekte.

Kısacası ekonominin kazandığı bağımsızlıktan ya da gerileyen sosyal politikalardan söz etmek yeterli değil. Yalnız sosyal politikanın değil siyasetin ve demokrasinin de küresel ekonomiye bağımlı bir değişkene dönüşmesini, ya da kapitalizmin kazandığı hegemonyayı saptamak yetmiyor; bunlara ilişkin çözümler üzerinde de düşünmek kaçınılmaz. Bu konularda Avrupa merkez olma üzere epeyce tartışma yapıldığı da görülmekte. Kuşkusuz, bu konulardaki yaklaşımlar veya getirilen öneriler açısından sorunların yorumlanması açısından değilse de, giderilmesi açısından büyük görüş ayrılıklarının yaşandığı bir gerçek. Örneğin sınıf temelli yaklaşımlarda genel olarak kapitalizmin “terbiye edilmesi” fikrine pek sıcak bakılmadığından sosyal devlet ve sosyal politikalar karşısında oldukça ikircikli bir konum söz konusu olduğu gibi, kapitalizmin hegemonyasının kırılması açısından da siyaset ve demokrasi tartışmalarına büyük bir önem verildiği söylenemez.

Sanırım sosyo-ekonomik sorunlarla uğraşanlar için temel sorun, sisteme tam teslimiyet ile sistemi bütünüyle ret arasında bir yol bulabilmek ve sosyal sorunları da, sistemi de dönüştürücü çıkış noktaları üzerinde düşünmek olsa gerek. Bunun için de, küreselleşen kapitalizmin hegemonyasını sorgularken buna hayat veren veya destekleyen koşulları irdelemek, örneğin neo-liberalizmin ideolojik olarak kazandığı gücün dayandığı meşruiyet temellerini sorgulamak önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰ Çünkü bu hegemonyanın kırılması için, her şeyden önce bugünkü sistemin ideolojik-siyasal meşruiyetinin sarsılması öncelik taşımaktadır. Ancak buradan çıkarak bugünkü sistemi dönüşüme uğratacak araçlar üzerinde yoğunlaşılabilir. Bu nedenle demokrasinin araçsallığının geliştirilmesi çok önemli. Günümüzde hernekadar kapitalizm veya

¹⁰ Bundan önceki bir makalede, liberal düşüncenin ve bugünkü ekonomik anlayışın meşruiyet kazmasında rol oynayan, birey odaklı yaklaşım, insan hakları ve özgürlük anlayışı, serbest piyasa ve rekabetin geçerliliği gibi konularda aslında bu kavram ve yaklaşımlara itiraz etmekten çok, bu kavramların gerçeği yansıtmaktan nasıl uzak kaldıklarını tartışmaya çalışmış ve gerçekte bu kavramların özlerinden koparılıp liberal ekonomiye meşruiyet ve propaganda sağlayan araçlara dönüştüklerini vurgulamak istemişim.(M. Koray, “Reel Küreselleşme veya Küreselleşmenin Realitesi”, Çalışma ve Toplum, 2005/4) Gerçekten küreselleşen kapitalizmin ve onun arkasındaki neo-liberal anlayışın insanlığa mal olmuş kavramlarla kendilerini “haklı ve iyi” kılmasının önüne geçilmesini gerekli görüyorum. Bir başka deyişle, bugünkü egemen ideolojinin insanın ve özgürlüğün önemini vurgulayan bir değerlerle kurduğu “sahte” ilişkinin açığa çıkarılması sistemin sorgulanması için önemli bir çıkış noktasıdır. Bunun gibi, demokrasinin araçsallığın geliştirilmesinin yanısıra, sosyo-ekonomik sistem, sosyal eşitlik ve sosyal politikalarla demokrasi arasındaki ilişkilerin de tartışılmasına ihtiyaç olduğunu ve demokrasi tartışmalarında olduğu gibi sosyal politika tartışmalarında da bu konuların gündeme getirilmesi gerekli olduğunu düşünüyorum.

liberal ekonomi ile demokrasi arasında doğrusal ilişkiler kurulsa da, demokrasinin zaafı ve yetersizlikleri de bilindiğinden küresel, bölgesel ve toplumsal düzeyde hem demokrasinin geliştirilmesine duyulan ihtiyaç tartışılmakta hem de sosyal adalet ve sosyal eşitlik ile demokrasi arasında bizim gibi ülkelerde pek kurulmayan ilişkiler kurulmaktadır.¹¹ Öte yandan çalışma odaklı refah devleti anlayışını tümüyle değiştirecek tartışmalar da dikkat çekici nitelikte ve temel gelir adı altında ileri sürülen bu önerilerin sosyal politikanın anlamı ve uygulamalarını önemli ölçüde değiştireceğini de görmek gerekiyor. Bu durumda, hem sosyal politika ile uğraşanların hem de demokrasi gibi sosyal vatandaşlık, sosyal adalet ve eşitlik gibi kavramların vazgeçilmezliğini düşünenlerin sosyal politikanın nereye doğru gittiği konusuna eğilmeleri bir ihtiyaç olmaktadır. Bu yazıda bu ihtiyaçtan yola çıkmakta, yaşanan gelişmeleri bu ihtiyaç çerçevesinde değerlendirmeye çalışılmaktadır.

Örneğin işsizlik gibi genel bir sorun ve çalışma odaklı refah devletinin başarısızlığı karşısında gelişmiş ülkelerde ortaya atılan temel gelir önerilerini tartışmaya değer bulmak gerekmektedir. İlk olarak, ister koşulsuz uygulansın, ister koşula bağlansın temel gelirle ilgili önerileri uygulamada bugünkü sosyal güvenlik ve sosyal politika uygulamasını temelden değiştirecek öneriler olarak anlamak doğru olur. Çünkü bu uygulamanın, ücret, çalışma koşulları, sosyal güvenlik sistemi, sendikal haklar gibi birçok konuyu şöyle veya böyle etkileyeceği açıktır. Bu uygulamanın, çalışma isteğini azaltacağı ve işsizliği arttıracacağı da söylenmekte, düşük ücretli işlerde çalışmayı kabul edenlerin çoğalacağı da ifade edilmektedir; bunun gibi çalışanların bireysel pazarlık gücünün artacağı da beklenmektedir. Bireysel anlamda bağımsızlığını geliştirmesi beklendiği gibi, sosyal refah uygulamalarını nasıl etkileyeceği tam bilinemediğinden birçok hizmeti piyasadadan satın alma durumunda kalacak bireylerin daha bağımlı hale gelecekleri de iddia edilmektedir. Ancak etkileri ne yönde olursa olsun, bu değişimlerin sosyal politika anlayışı ve uygulamalarında ciddi değişiklik anlamına geleceği yadsınamaz. Bu önerinin liberal versiyonu içinde zaten birey ve piyasa yönelimli düzenlemelerle, devletin sosyal yönetim anlayışı ve politikalarına yer kalmayacağını da düşünmek gerek.

İkinci olarak, her iki türde de temel gelirin sosyal politika üzerindeki etkileri kesin olmakla birlikte, koşula bağlı temel gelirin modern anlamda ve hak temeline dayalı bir sosyal politikanın hedefleri ve işlevleri açısından olumsuz etkilerde bulunması kaçınılmaz iken, koşulsuz temel gelirin, hem bazı sosyal

¹¹ Gerçi, geç endüstrileşme nedeniyle toplumsal dinamiklerin geç geliştiği bizim gibi toplumlarda demokrasi tartışmalarında, birey ve toplum anlayışı, cemaat kültürü, devletin üstün ve aşkın konumu gibi sosyo-kültürel özelliklerin daha öne çıktığı görülmekte ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerin bolluğuna karşın bunların demokrasi tartışmalarında demokrasinin zaafı olarak pek gündeme getirilmedikleri ortaya çıkmaktadır. Örneğin günümüz Türkiye'sinde kimlikler üzerinden yapılan onca demokrasi tartışmasına karşın, sosyo-ekonomik eşitsizlikler üzerinden bir tartışma yapıldığını görmek çok zordur.

sorunların çözümünü hem de sosyal vatandaşlık ve sosyal eşitliğin gerçekleşmesinde yeni bir adım olarak ileri düşünülmesi çok mümkün. Bu nedenle, koşulsuz temel gelirle ilgili önerilerin güçlü bir sosyal güvence anlayışını yansıtmalarından dolayı sosyal güvenlik anlayışı ve sistemlerini tehdit etmeyecekleri yolundaki görüşe (Roebroek, 1993,125) katılmak mümkün görünmekte. Ancak, yukarıda da değindim, sosyal güvenlik anlayışını sosyal hizmetlerin bütününden ayrı düşünmek mümkün değil; bu nedenle temel gelirin bir şeyleri getirirken bir şeyleri götürmesi durumunda sosyal güvenlik sisteminin değişmeden kalmasının mümkün olmayacağını da düşünmek gerekir. Negatif gelir vergisi veya kısmi bir gelir olarak gündeme getirilen öneriler ise, refah devleti ve sosyal politika anlayışında neo-liberalizm doğrultusunda ve piyasa yönelimli bir değişiklik olduklarından, yukarıda belirttim, bu durumda modern anlamdaki sosyal politika gibi bir politikaya gerek kalmayacağı, bunun yerini liberal anlayışa veya yardımseverlik ahlakına dayalı bazı uygulamaların alacağını söylemek abartı olmaz.

Öte yandan, artan sorunlar karşısında siyasetin ve demokrasinin araçsallığının geliştirilmesi yönündeki öneri ve tartışmaların da sosyal politika açısından anlamı büyük. Yukarıda epeyce irdelediğim gibi, sosyal politikayı siyasal bir çıktı olarak düşünmek ve demokrasi ile ilişkilendirmek kaçınılmaz ise, bazı demokrasi tartışmaları içinde gündeme gelen sosyal özgürlük ve eşitlik ilişkisi, sosyal eşitlik ve sosyal adalet gibi ilkeler, demokrasiye bu yönde bazı işlevler kazandırma arayışları çok anlamlı. Bu tartışmaların sosyal politikanın temellerini sarsan gerilemeye veya liberalizmin egemenliğine karşı siyasetin ve demokrasinin araçsallığının yeniden güçlendirilmesi anlamını taşıdığı ortada. Bu nedenle de önemsenmeleri gerekli.

Bu çerçevede özellikle sosyal politika ile uğraşanlar açısından, siyasal demokrasi ve sosyal politika arasındaki bağları yeniden düşünmek ve gündemde tutmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Bunları şöyle formüle edebiliriz:

a) Sosyal/küresel sorunlar kendi başlarına değil, ancak ekonomik politikaların ve siyasal kararların yani “siyasal-sosyal ekonominin” sonuçları olarak görülüp anlaşılacakları gibi, sosyal politika da, hem bu ikisinin bir fonksiyonu hem de bunlar üzerinde belirli işlevleri olan bir politika olarak düşünülebilir.

b) Bu bağlamda sosyal politika ile siyasal demokrasi arasındaki ilişkileri düşünmek önemli olmakta ve sosyal politikaya da, siyasal demokrasiye de yalnız prosedürel araçlar olarak değil anlamları ve işlevleri üzerinden bakmak ve değerlendirmek önem taşımaktadır.

c) Böyle olunca da, günümüzde gerek sosyal politika, gerek demokrasi tartışmalarında sosyal eşitlik, sosyal adalet ve sosyal vatandaşlık gibi çok zaman bir yana bırakılan kavramların yeniden tartışma alanına getirilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

d) Son olarak, sosyal eşitlik ve sosyal adalet ile demokrasi arasındaki ilişkiyi, yalnız kendi adlarına veya ahlâki bir sorumluluk olarak değerli bulmak değil, fakat bu hedeflerle demokrasiyi birbirlerini var eden ve güvence altına alan kavramlar ve olgular olarak bakmak anlamlı olmaktadır.

Yani günümüzde insan haklarını, siyasal işleyişi ve demokrasiyi daha inanılır kılmak ve yeniden üretmek açısından, hem sosyo-ekonomik hakların hem de “sosyal eşitlik ve sosyal adalet” gibi hedeflerin varlığının vazgeçilemez önemde olduğunu kabul etmek ve vurgulamak önemli olmaktadır. Bu açıdan da sosyal politikanın anlamını ve araçsallığını çok daha etkin biçimde ortaya koymak ve tartışmak önem taşıdığı gibi, bu konuda birincil sorumluluk da sosyal politika ile uğraşanlara düşüyor.

KAYNAKÇA

Bauman, Z. (1999), Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Beck, U. (2000), What is Globalization?, Polity Pres, Cambridge.

Bohman, J., (2003), “Constitution Making and Democratic Innovation”, European Journal of Political Theory, (3).

Bohman, J., (1998), “The Coming of Age of deliberative Democracy”, The Journal of Political Philosophy, (4).

Bradley, D; Huber E; Moller, S; Nielsen, F; Stephens, J.D; (2003), "Democracy, Income Distribution, Political Science, Welfare", World Politics, Baltimore, 55 (2).

Braudel, F. (1996); Medeniyet ve Kapitalizm, İz Yay. İstanbul.

Clarke, John (2001), "Globalization and Welfare States: Some Unsettling Thoughts", Globalization and Erupean Welfare States, (der), Sykes, R.; Palier, B.; Prior, P.M., Palgrave, Hampshire.

Cohen, J. (1999), "reflections on habermas on Democracy", Ratio Juris, (4).

Esping-Andersen, G. (1990), The Three Worlds Of Welfare Capitalism, Princeton University Press, New Jersey.

Esping-Andersen, G. (1997), "Towards a Post-industrial Welfare State", Politik und Gesellschaft- International Politics and Society, (3).

Flora, A. ve Alber, J. (1990), "Modernization, Democratization and the Development of Welfare States in Western Europe", The Development Of Welfare States in Europe and America, (der) Flora, P. ve Heidenheimer, A.J., Transaction, London.

Flora, P. ve Heidenheimer A. J. (1990), "The Historical Core and Changing Boundaries of the Welfare State", The Development Of Welfare States in Europe and America, (der) Flora, P. ve Heidenheimer, A.J. Transaction, London.

Forst, Rainer, (2001), "The Rule of Reasons: Three Models of Deliberative Democracy", Ratio Juris, (4).

Friedman, M. (1988), Kapitalizm ve Özgürlük, Altın Kitaplar, İstanbul.

Habermas, J. (2001), "Why Europe Needs a Constitution", The Left Review, 11, September-October.

Habermas, J.(1996), "Three Normative Models of Democracy", Democracy and Difference. Contesting the Boundaries of the Political, (der). S Benhabib, Princeton University Press.

Hanke, S. H. (1997), "The Specter of Capitalism", Forbes (5).

Hardt, M; Negri, A. (2000); İmparatorluk, Ayrıntı Yay, İstanbul.

Hayek, F. A. (1993), Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük, İş Bankası yayını, Ankara.

Heinrichs, K; Offe C. Ve Wiesenthal, H. (1993), "Zaman, Para ve Refah Devleti Kapitalizmi", Sivil Toplum ve Devlet, (der) Keane J. , Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Gilpin, R. (2000), The Challenge of The Global Capitalism, Princeton University Pres.

Gorz A. (1980), Elveda Proleterya, Afa Yayınları, İstanbul.

Gutman,A. ve Thompson, D. (2002), The Journal of Political Philosophy, (2).

Jessop, B. (2002), The Future of Capitalist State, Polity Pres, Blackwell Publishing, Cambridge.

Klein, R. (1993), "O' Goffe's tale", Welfare State in Europe, (der) Jones, C. Routledge Yayınları, London ve Newyork.

Kleinman, M. (2002). A European Welfare State?, Palgrave, London.

Koray, M. (2005), "Görölmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi", Çalışma ve Toplum, (2).

Koray, M. (2005), Avrupa Toplum Modeli 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.

Koray, M ve Çelik A. (2007), Avrupa Birliği ve Türkiye'de Sosyal Diyalog, Beladiye-İş Yayını, Ankara.

Korpi, W.; Palme, J. (2003), "New Politics and Class Politics in the Context of Austerity and Globaliziton: Welfare State Regress in 18 Countries 1975-95", American Political Science Review, 97 (3).

Korpi, W. (1978), The Working Class in Welfare Capitalism, Routledge ve Kegan Paul, London.

Kurten, D. C. (1999), "Enemy of the People", Forbes (1)..

Lewis, S. (2003), "Are Democracy and capitalism Incompatible?", Student Economic Review, Cilt 17.

Liebfried S.; Pierson P. (1995), "Semisovereign welfare states: Social policy in a multitiered Europe", European Social Policy: Between Fragmentation and Integration, Washington DC. Brookings Institute.

Liebfried S.; Pierson P. (2000), "Social Policy", Policy-Making in the European Union, (der) Wallace H. ve Wallace W. Oxford University Press, Newyork.

Lockwood, D. (1999), "Civic Integration and Social Cohesion", Capitalism and Social Cohesion, Palgrave, Macmillan, London.

Marshall, T.H. (1965), Class, Citizenship and Social Development, Anchor Boks, NewYork.

Offe. C. (2003), "The European Model of 'Social' Capitalism: Can it Survive European Integration?", The Journal of Political Philosophy, Cilt 11 (4).

Olofsson, G. (1999), "Embeddedness and Integration", Capitalism and Social Cohesion, Palgrave, Macmillan, London.

Palier, B. ve Sykes, R (2001), "Challenges and Change: Issues and Perspectives in the Analysis of Globalization and the European Welfare States", Globalization and Erupean Welfare States, (der), Sykes, R.; Palier, B.; Prior, P.M., Palgrave, Hampshire.

Pateman, Carole (2004), Democratizing Citizenship: Some Advantages of Basic Income, Politics and Society, (32/89).

Petersman, E.-U.(2003), "Time for a United Nations 'Global Campact' for Intagrating Human Rights into the Law of Worldwide Organizations: Lessons from European Integration" <http://www.ejil.org/journal/Vol13/No3/art1.html>

Pierson, P. (2000), "Three Worlds of Welfare State Resarch", *Comparative Political Studdies*, 33 (6-7).

Polanyi, K. (2000), *Büyük Dönüşüm*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Przeworski, A. (1991), *Capitalism and Social Democracy*, Cambridge University Press,

Rawls, J. (2001), *Collected Papers*, (der) Samuel Freeman, Harvard University Press.

Sapancalı, F. (2003), *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Üniversitesi İİB Fakültesi Yayını, İzmir.

Schedler, A. (1997), "Introduction: Antipolitics-Closing and Colonizing The Public Sphere", *The End of Politics*, Andreas Schedler (Der), Macmillan Press, UK.

Sen, A. (1987), *On Ethics and Economics*, The Royel Lectures, Blackwell, Oxford.

Shaw, M. (2000); *Theory of the Global State*, Cambridge University Press.

Speth, J.G. (1998), "Poverty: A denial of Human Rights", *Journal of International Affairs*, (Vol 52 No1, Fall).

Stamatis, C. (2001), "The Idea of deliberative Democracy. A Critical Appraisal", *Ratio Juris*, December.

Stiglitz, J. (2002), *Küreselleşme-Büyük Hayal Kırıklığı*, Plan B, İstanbul.

Tobin, J. (1978), "A Proposal for Monetary Reform", *The Eastern Economic Journal*, (4).

Wallerstein, I. (1998), *Liberalizmden Sonra*, Metis Yayınları, İstanbul.

Wallerstein, I. (1992), *Tarihsel Kapitalizm*, Metis Yayınları, İstanbul.

Wivel, A (2004), "The Power Politics of Peace: Exploring the Link Between Globalization and European Integration from a Realist Perspective", *Journal of the Nordic International Studies Association*, 39 (1).

Woods, E. M. (2003), *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, İletişim Yayınları, İstanbul.

